

Nota en
uitspraken van de
algemene vergadering
van de VVD

Ongebroken Lijnen

een liberaal perspectief

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Inhoudsopgave

Ten geleide / 1

I De liberale boodschap / 3

II Naar het jaar 2000 / 4

III Het bevorderen van de vrede / 7

IV De Europese Gemeenschap / 10

V Milieubeheer, energie en ruimte / 13

VI Wetten, burgers en overheden / 17

VII Welvaart en werk / 21

VIII De sociale rechtsstaat / 24

IX De ontplooiing van de mens in een samenleving met mogelijkheden voor allen / 27

X De liberale lijn naar de toekomst / 30

XI Uitspraken van de algemene vergadering op 5, 6 en 27 april 1991 / 33

Colofon / 52

Uitgave van de Haya van Somerenstichting

VVD Bezoekadres Koninginnegracht 57, 's-Gravenhage
Postadres Postbus 30836, 2500 GV 's-Gravenhage
Telefoon 070-3613061
Fax nr 070-3608276

Druk Ten Brink Meppel bv

1282 8741

Ten geleide

De commissie Hoofdlijnen legt hierbij het resultaat van haar werkzaamheden aan de partij voor. Haar opdracht was, niet te trachten een voorontwerp voor een verkiezingsprogramma te schrijven, maar op een aantal hoofdpunten de inhoudelijke uitdagingen te identificeren waarvoor de liberalen in de komende jaren zullen komen te staan en daarop een duidelijk antwoord te geven. Wij hebben gepoogd dit te doen aan de hand van de Beginselverklaring van de VVD en rekening houdende met het Liberaal Manifest en het huidige verkiezingsprogramma. Ook de verklaring van Stuttgart van de Europese liberaal-democraten en het ELD-verkiezingsprogramma 1989-1994 waaraan de VVD eveneens gebonden is, hebben hun invloed op onze tekst doen gelden.

De aard van onze opdracht en het daaraan verbonden tijdschema hebben ons ertoe gebracht, redactie en toonzetting zodanig te kiezen dat de nadruk komt te vallen op de leesbaarheid en op de onderlinge samenhang der problemen. Zoveel mogelijk hebben wij willen vermijden in details te treden. Getracht is, de richting aan te geven waarin het liberale antwoord naar onze mening moet worden gezocht. Nadere discussies en studies zullen voor de noodzakelijke verdere uitwerking kunnen zorgen.

De historische continuïteit van het liberalisme hebben wij willen onderstrepen door de titel „Ongebroken lijnen” te kiezen. Het gedachtengoed dat onze voorgangers heeft geïnspireerd en door hen aan ons is doorgegeven, heeft niets aan actualiteit en dynamiek verloren. Het biedt de juiste uitgangspunten voor de politieke actie in het heden en goede voorbereiding op de toekomst. De komende discussie binnen de partij zal daaraan verder gestalte geven. Onze commissie hoopt dat haar stuk daartoe een bijdrage mag leveren.

's-Gravenhage, 29 oktober 1990

U. van Nard

Van een aantal leden c q partij- instanties ontving de commissie bijdragen, waarmee zij bij het opstellen van haar nota zoveel mogelijk rekening heeft gehouden. De commissie is alle inzenders bijzonder erkentelijk voor het meedenken. Zij stelt het op prijs, de namen van deze leden c q partij- instanties hieronder in alfabetische volgorde te publiceren.

VVD-afdeling Anloo

drs W N Bax te Bussum

T Beetstra te Apeldoorn

O Boerstra te Vreeland

VVD-afdeling Brussel e o

J J V M Czerwinski te Berkel en Rodenrijs

C K van Duijvendijk te Loon op Zand

dr H R Hartog te Brussel

J A Heikens te Eindhoven

D Hoogerkamp te Huijbergen

ir H T Hoving te Santpoort Zuid

Q J de Jong te De Zilk

mr H B Koetser te Voorschoten

drs E van der Linden te Slijk-Ewijk

dr R E de Maar te 's-Gravenhage

H E Meijer te Enkhuizen

mr W Nieuwenhuijsen te Velp

J L A de la Porte te Bussum

Pressie-Liberaal, L P M Nelen te Kruisland

M Rooij te Dirksland

mevr F M Roscam Abbing-Bos te Rijswijk

VVD-fractie in de gemeenteraad van Rotterdam

VVD-afdeling Stad Delden

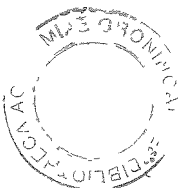
A T Sypkens Smit te Arnhem

H van Vessem te Bennekom

ir P M Vrijlandt te Hilversum

VVD-afdeling Wassenaar met enkele bijdragen ingediend door een aantal leden vanuit de afdeling/ondercentrale

mr H C Wesseling te Rotterdam

I. De liberale boodschap

1. „De mens is vrij geboren, maar overal ligt hij in ketenen”
Jean-Jacques Rousseau schreef deze woorden meer dan twee eeuwen geleden. De gevoelens waaraan zij uiting gaven, hebben kort daarna het begin ingeluid van een serie revoluties, die het politieke landschap in grote delen van de wereld fundamenteel hebben veranderd. De emancipatie van de mens van onderdaan naar mondig burger was begonnen.

2. De liberalen zijn de kinderen van deze omwenteling en de dragers van de idealen, die haar inspireren en die juist vandaag weer even actueel zijn als weleer. De beginselen van individuele vrijheid en verantwoordelijkheid, parlementair-democratische rechtsorde, verdraagzaamheid en menselijke solidariteit vormen de grondslag van de liberale staatkunde. Voor ons is de mens geen willoos produkt van zijn of haar afstamming, omgeving of sociaal-economische omstandigheden. Wij zien de mens als een zelfstandig denkend en handelend wezen, verantwoordelijk voor eigen daden en zich bewust van de gevolgen die deze kunnen hebben voor anderen. Natuurlijkerwijze maken mensen deel uit van de gemeenschappen van velerlei aard. Maar zij zijn niet zonder meer de spreekbus van hun individuele of eigen groepsbelang. Zij hebben het in zich, daarboven uit te stijgen en mede verantwoordelijkheid te dragen voor het gemeenschappelijk belang.

3. Bij deze visie past het beeld dat wij ons vormen van de overheid in haar verschillende geledingen. Haar beleid dient uit te gaan van de prioriteiten die de burgers langs democratische weg hebben bepaald. Daarbij opteren liberalen voor een overheid die niet in hoogste wijsheid en almacht het leven van de burgers tot in details wil verzorgen, in ruil waarvoor de individuele vrijheid en verantwoordelijkheid weer moeten worden ingeleverd. Wij wensen een overheid die stimuleert en waar nodig tussenbeide komt, opdat de vrijheid van de een geen bedreiging wordt voor die van de ander; opdat alle burgers, ongeacht hun geloof, geslacht of afkomst, ten volle de kans krijgen hun persoonlijkheid naar eigen keuze en kunnen te ontplooiën; opdat de helpende hand wordt toegestoken aan hen die in nood verkeren en niet in staat zijn op eigen kracht dragelijke levensomstandigheden te scheppen. Zij biedt de mensen de ruimte en waarborgt het voor de vrijheid nodige machts-evenwicht in de maatschappij. Teveel concentratie van macht is gevaarlijk, ook en vooral wanneer het de overheid is die teveel macht aan zich trekt.

4 De opvattingen die wij aanhangen worden door velen gedeeld. In de praktijk willen steeds meer burgers leven volgens liberale idealen. Zij wensen geen detail-bemoeienis van de overheid met hun privé-leven en werk, maar wel veiligheid op straat, wel een redelijke beloning van hun inspanning, maar ook een gezond milieu; geen discriminatie, maar naast rechten ook het handhaven van plichten. Zij zijn niet persé gekant tegen de bestaande omroepen, maar willen ook kennis kunnen nemen van programma's van buiten het beschermde Hilversumse bestel. Zij wensen geen betutteling maar aanvaarden de noodzaak van regels, mits deze begrijpelijk en uitvoerbaar zijn en op rechtvaardige wijze worden gehandhaafd.

5 In de afgelopen decennia hebben de materiele en immateriele vrijheden zich als gevolg van deze brede maatschappelijke instemming in meer liberale zin kunnen ontwikkelen. Een door liberale beginselen en liberale levenshouding gekenmerkte samenleving is echter nog geenszins bereikt. Steeds weer blijkt dat de beide andere grote democratische politieke families in Europa, de christen-democraten en de sociaal-democraten, weliswaar bepaalde liberale opvattingen lijken te zijn genaderd, maar op kritieke punten ervoor terugschrikken deze in praktijk te brengen. Liberalen moeten daarom al hun krachten bundelen om eensgezind de problemen van de komende jaren tegemoet te treden. Een herkenbaar liberaal antwoord daarop is nodig.

6 Deze nota tracht een aantal kernthema's aan te duiden die het beeld van de komende jaren in sterke mate lijken te bepalen, en in grote lijnen de richting aan te geven waarin de liberale koers moet worden uitgezet. Aldus kan een proces op gang komen dat een duidelijke profilering van het moderne liberalisme bevordert, zijn dynamiek vergroot en zijn wervingskracht versterkt.

II. Naar het jaar 2000

1 De vrijheidsdrang heeft in 1989 - precies twee eeuwen na de Franse Revolutie - een nieuwe zege geboekt. In Midden- en Oost-Europa is het marxistisch-leninistische staats- en maatschappijmodel ontmaskerd en weggevaagd. De nog kort geleden zo arrogant tronende communistische elites hebben niet alleen talloze mensenlevens aan hun collectivistische machtsdroom geofferd, maar laten ook een economische punthoop na en een milieuverontreiniging van ongekende

omvang Liberalen hebben dit systeem altijd volstrekt verworpen, vele anderen hebben een diepe buiging voor het totalitaire collectivisme gemaakt Thans is niet alleen het failhet van de marxistische wereldbeschouwing aangetoond, maar tevens de liberale stelling bevestigd dat de vrijheid ondeelbaar is (individuele) politieke en economische vrijheid gaan hand in hand

2 De nieuwe revolutie heeft een kettingreactie veroorzaakt, die zich op vele plaatsen in de wereld doet gevoelen. Verkalkte één-partijstaten en dictaturen van diverse economische en politieke plumage wankelen onder de drang naar meer vrijheid en welvaart Het besef van de gelijkwaardigheid van alle mensen dringt ook in Zuid-Afrika door en biedt ondanks alle moeilijkheden enige hoop op een vreedzame beëindiging van het verderfelijke apartheidsstelsel Voorts zien wij verschuivingen optreden in de machtsverhoudingen in de wereld, die van grote invloed zijn op ons veiligheidsbeleid

3 De Europese integratie is sinds het lanceren van de operatie 1992 - Europa zonder grenzen - in een stroomversnelling geraakt De vereniging der beide Duitslanden en de herwonnen vrijheid in een aantal centraal- en Oosteuropese landen stellen ons daarbij voor nieuwe opgaven en bevorderen tevens een ontwikkeling die reeds gaande was en waarbij het dynamische centrum van Europa naar het zuiden en oosten gaat opschuiven Dit alles plaatst ons land voor nieuwe uitdagingen en biedt ons grote nieuwe kansen Willen wij die aangrijpen en de risico's beperken, dan zullen aanzienlijke inspanningen van ons worden gevergd De jaren negentig moeten een Gemeenschap brengen die aan haar liberale oorsprong getrouw blijft en deze zowel op staatkundig als op economisch gebied weerspiegelt

4 Het karakter van onze nationale staat is aan het veranderen De vertrouwde, betrekkelijk homogene samenleving waaraan wij gewend waren, is in een aanpassingsproces verwickeld De schaalvergroting in Europees verband, de toenemende multi-etniciteit, de veranderende rol van de vrouw en de demografische ontwikkeling naar minder kinderen en meer ouderen, plaatsen ons op vele terreinen voor keuzen die de rol en de toekomst van land en volk in hoge mate zullen beïnvloeden

5 De mensheid is zich in haar korte loopbaan op onze planeet nooit erg bewust geweest van de gevolgen van haar activiteiten voor het milieu waarin en waarvan zij leeft De bezorgdheid

daarover is thans aanwezig en zet zich door Dit bewustwordingsproces moet worden gestimuleerd, teneinde een gunstige voedingsbodem te scheppen voor de gedragsveranderingen en financiële offers die mondiaal, Europees en nationaal nodig zullen zijn

6 De economische groei en de daaruit voortvloeiende welvaartstoename hebben ook gevolgen voor de taken van de overheid op het gebied van de sociale voorzieningen Zelfs een beperkte groei levert op termijn een grote stijging van het nationale inkomen op Onder die omstandigheden vermindert de noodzaak dat de overheid vele collectieve goederen „gratis” verstrekt

7 De technische revolutie zal onze samenleving zeer ingrijpend blijven beïnvloeden Reeds thans worden de gevolgen merkbaar van de nieuwe informatie-technologie In de particuliere sector tekenen deze zich al duidelijk af, maar de overheidssector zal niet achterblijven De inhoud van informatiebestanden en hun onderlinge koppelbaarheid kunnen een ontoelaatbare aantasting van de persoonlijke levenssfeer van de burger betekenen Daarom zullen de verschillende overheden met de door hen gebruikte produkten van de informatica-revolutie zodanig moeten omgaan, dat de integriteit van de individuele mens in de samenleving gewaarborgd blijft.

8. Geconstateerd moet worden dat de politiek zich van de burger vervreemdt Dat geldt niet alleen voor „het Haagse” maar ook voor provincies en gemeenten

Onverschilligheid en onlust zijn duidelijk zichtbaar Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen Suggesties van een „maakbare samenleving” wekken overspannen verwachtingen, die vervolgens niet kunnen worden vervuld. Er zijn te veel ingewikkelde regels die elkaar in ijltempo opvolgen, te vaak veranderen en bovendien soms onuitvoerbaar blijken De toegenomen nadruk op individuele rechten en individuele behoeftenbevrediging vertoont ook negatieve aspecten zwakkeren kunnen in een isolement geraken en burgers laten zich bij hun keuzes minder leiden door een algemene maatschappijvisie dan door hun specifieke eigen belang

9 Uit dit alles is bij een aantal burgers een wantrouwen gegroeid jegens „de politiek” Deze wordt dan gezien als een gesloten circuit van ingewijden, die met en tegen elkaar redeneren over ingewikkelde problemen die zij soms zelf hebben gemaakt en

met een voor buitenstaanders moeilijk verstaanbaar taalgebruik. Dat de deelnemers vaak door de te grote werklast gedwongen worden de politiek als enig beroep uit te oefenen zonder daarnaast rechtstreeks geworteld te zijn in het maatschappelijke leven, versterkt de indruk van een geïsoleerde „reincultuur”. Ook vermindert het respect voor de positie van de gekozen volksvertegenwoordigers, wier taak het is om na afweging van de verschillende deelbelangen een verantwoorde beslissing te nemen.

Actiegroepen en comités die afzonderlijke belangen of hobby's nastreven, gedragen zich soms alsof volksvertegenwoordigers zich zonder meer naar hun wensen hebben te richten, waarbij democratisch genomen besluiten niet altijd worden gerespecteerd en bedenkelijke middelen soms niet geschuwd. Ook komt het voor dat partijorganisaties aan geestverwante vertegenwoordigers gedetailleerde eisen willen stellen die niet overeenkomen met de onafhankelijkheid welke die vertegenwoordigers naar liberale opvatting dienen te bezitten. Zou dit zich doorzetten, dan dreigt de democratie te worden vervangen door wat in sommige landen reeds „partitocratie” wordt genoemd.

10 Het zal een van de opgaven van de jaren negentig zijn de banden tussen politiek en achterban, tussen kiezers en gekozenen, aan te halen en hun onderlinge communicatie te verbeteren. Essentieel is daarbij dat politici en partijen moeten durven te kiezen voor het algemeen belang zoals zij dat zien, ook als daarmee geen onmiddellijk politiek gewin is te behalen. Zij zullen zich daaromtrent duidelijk moeten verantwoorden en moeten trachten het maatschappelijk draagvlak voor hun opvattingen te vergroten. Democratie is georganiseerd vertrouwen. Dat vertrouwen moet worden hersteld. De VVD zal op grond van haar liberale beginselen duidelijk de richting moeten aangeven waarin de ontwikkeling moet gaan.

III. Het bevorderen van de vrede

1 Het is een primaire staatstaak, al het mogelijke te doen om land en volk te beveiligen tegen agressie van buitenaf. De harde lessen van de Tweede Wereldoorlog hebben het inzicht gebracht dat wij dat in bondgenootschappelijk verband moeten doen. Het beginsel van collectieve veiligheid (wie een van ons aanvalt valt ons allen aan) als afschrikking tegen agressie kreeg gestalte in

de NAVO, die het evenwicht in Europa heeft hersteld en ons meer dan veertig jaren vrede heeft gebracht. Wel moest daarvoor de prijs worden betaald van een onnatuurlijke deling die tientallen miljoenen Europeanen tot onderdrukking en armoede veroordeelde.

2 Thans is het IJzeren Gordijn aan metaalmoeheid bezweken. De beide Duitslanden hebben zich verenigd. Het Warschaupact wordt opgeheven en het Sovjet-imperium in Midden- en Oost-Europa wordt ontmanteld. Als liberalen verheugen wij ons over deze overwinning van de vrijheid, heimwee naar de „zekerheden” van de koude oorlog is uit den boze. Tegelijkertijd moet in bondgenootschappelijk overleg een herdefinering van onze veiligheidspolitiek plaatsvinden.

3 De vrees voor een massale bliksemanval waarop de NAVO-strategie vooral gebaseerd was, is niet realistisch meer. Het „blokdenken” is achterhaald. Intussen blijft (Sovjet-) Rusland een militaire supermacht, zowel nucleair als conventioneel. Bovendien bestaat onzekerheid omtrent de stabiliteit en de interne ontwikkeling binnen de Sovjet-Unie. Een strategisch evenwicht blijft dus nodig. Daartoe blijft samenwerking tussen Europa en Noord-Amerika vereist. De Atlantische samenwerking blijft een hoeksteen van onze gezamenlijke veiligheid. Tevens echter dient het zich verenigende Europa ook op het gebied van de veiligheid te gaan beschikken over de middelen om zijn gemeenschappelijke belangen doeltreffend en gezamenlijk te kunnen behartigen. Dat zal ook aan de stabiliteit van de NAVO als geheel ten goede komen.

4 De Europese veiligheid in de komende tijd vereist onzerzijds een multi-nationale verdedigingsconceptie, waarbij gestreefd wordt naar evenwicht op een zo laag mogelijk bewapeningsniveau. Duidelijke en goed gecontroleerde afspraken en garanties over en weer zijn daartoe nodig. Een nucleaire afschrikkingscomponent als onderdeel van deze conceptie blijft onmisbaar. Het licht mag niet op groen worden gezet voor nieuwe „conventionele” oorlogen. Niet het voeren, maar het voorkomen van oorlogen is immers het primaire doel van onze gezamenlijke defensieinspanning.

5 De sterk verbeterde Oost-Westrelatie, hoe verheugend ook, heeft ons niet de vrede op aarde gebracht. Regionale conflicten waarbij ook voor ons vitale belangen op het spel staan - zoals in het Midden-Oosten - kunnen enorme gevaren opleveren. Wel is

door het beëindigen van de koude oorlog de betekenis van de Verenigde Naties toegenomen, nu de Veiligheidsraad meer lijkt te gaan functioneren zoals het Handvest het had bedoeld. Dit verhoogt de kans op doeltreffend optreden van de wereldgemeenschap tegen brute vormen van agressie en ten gunste van vreedzame oplossing van conflicten. Ook moet iedere mogelijkheid worden aangegrepen om goede en controleerbare afspraken te maken teneinde chemische en bacteriologische strijdmiddelen uit te bannen en proliferatie van kernwapens tegen te gaan.

6 Wij mogen niet de illusie koesteren dat onze zwaarden tot ploegscharen kunnen worden omgesmeed. Een goed doordacht en goed georganiseerd defensie-apparaat zal nodig blijven. Wel moet de verdunning van onze verdedigingslimies in Europa het mogelijk maken de militaire uitgaven in die sector aanzienlijk te verminderen. Dit „vredesdividend” moet zorgvuldig worden onderzocht en in onderlinge afstemming tussen de bondgenoten geïnd. Maar de taken die in groter verband van ons kunnen worden verlangd, zullen tevens buiten het Europese toneel kunnen liggen. Het perspectief van de jaren negentig lijkt dan ook te wijzen in de richting van kleinere strijdmachten die flexibel en uiterst beweeglijk zijn - te land, ter zee en in de lucht - en goed getraind, uitgerust en gemotiveerd.

7 Voor wat de Nederlandse defensiebijdrage betreft zal - onder handhaving van het systeem van een beroepskader en dienstplichtigen - bezien moeten worden hoe de militaire inspanning zo redelijk en doeltreffend mogelijk kan worden verdeeld.

8 Het zijn niet alleen militaire conflicten die de vrede en de stabiliteit in de wereld bedreigen. Ook massale armoede, explosieve bevolkingstoename en achterblijvende economische ontwikkeling kunnen spanningen veroorzaken die tot gewelddadige ontfladingen leiden. Ontwikkelingssamenwerking kan ertoe bijdragen deze oorzaken weg te nemen. De omstandigheden zijn door de ontspanning tussen Oost en West iets gunstiger geworden. De neiging om ontwikkelingslanden tot speelbal van de machtsverhoudingen tussen de supermogendheden te maken, vermindert. Ook zien wij in een aantal ontwikkelingslanden meer liberale opvattingen over de eigen ontwikkeling doordringen. Naast de humanitaire hulp die aan de allerarmsten moet worden geboden dient onze ontwikkelingssamenwerking zich vooral te richten op landen die

grotere politieke en economische vrijheid tot richtsnoer van hun beleid hebben gemaakt. Daar kan de liberale doelstelling om de zelfstandige kracht van de mensen in de ontwikkelingslanden te versterken, het best tot haar recht komen. Zo kan ook het bedrijfsleven uit de industrielanden zijn broodnodige bijdrage aan de economische ontwikkeling op de meest effectieve wijze leveren. De beste resultaten zullen worden bereikt wanneer onzerzijds de ontwikkelingssamenwerking in multilateraal verband wordt gecoördineerd. In de Conventie van Lomé beschikt de Europese Gemeenschap daarbij over een belangrijk instrument.

IV. De Europese Gemeenschap

1. De liberale visie op de toekomst van Europa is reeds verschillende malen duidelijk in verkiezingsprogramma's neergelegd. Ons streven is uiteindelijk gericht op een Europese Unie op federale grondslag, waarin bepaalde staatstaken gezamenlijk worden behartigd die voordien aan de uitsluitende soevereiniteit van de afzonderlijke lidstaten waren voorbehouden. Een federale opbouw zoekt voor elke overheidstaak het daarbij passende niveau van bestuur en biedt daardoor de beste waarborgen voor een goede en doorzichtige democratische controle daarop. Zij is daarom ook de meest geschikte vorm om de landen en volken die eraan deelnemen, zichzelf te laten blijven en het verlies van eigen cultuur en identiteit te voorkomen.

2. Het Europese eenwordingsproces heeft ons een begin van een rechtsorde gebracht, die belichaamd is in de EG en reeds nu bepaalde federale kenmerken vertoont. De liberalen hebben altijd achter dit proces gestaan. Zij zagen de historische betekenis ervan en begrepen bovendien dat de Europese integratie een wapen kon zijn tegen de steeds groeiende bureaucratisering van de nationale staat. Daar waar Europese regels nodig zijn, moeten zij niet aan de nationale worden toegevoegd maar deze vervangen. Daar waar Europees wordt gebudgetteerd, moeten de nationale uitgaven dienovereenkomstig worden verminderd. De verschillende bestuursniveaus dienen eerder nevenschikt dan hiërarchisch te functioneren.

3. Nederland heeft mede aan de wieg van de EG gestaan en daarvan grote voordelen genoten. Voor ons land is en blijft een

goed functionerende en daadkrachtige Gemeenschap een levensbelang. Onze open economie vraagt om een zo vrij mogelijke markt. In mondiaal opzicht heeft ons bedrijfsleven een Europese „thuisbasis” nodig. Problemen als milieu, energie, transport, asiel- en visumbeleid en zware criminaliteit zijn grensoverschrijdend en vereisen een Europese aanpak. Het behoud van onze invloed op het Europese gebeuren, dat ook onze toekomst bepaalt, maakt het nodig dat dit gebeuren zich binnen een democratische rechtsorde afspeelt waarin allen hun rol spelen en de daaruit voortvloeiende verplichtingen nakomen. Het behartigen van gezamenlijke belangen in kwesties die van continentale of mondiale betekenis zijn, vereist een gezamenlijk Europees optreden door middel van een Gemeenschap die de kracht en de invloed bezit om voor ons allen op te komen.

4 Na een periode van stagnatie heeft de EG sinds enkele jaren haar dynamiek herwonnen. De „operatie 1992” moet ons de voltooiing brengen van de interne markt, het „Europa zonder grenzen”. De revolutie in Midden- en Oost-Europa heeft ons een verenigd Duitsland gebracht. De relaties met andere landen in het Oosten krijgen een nieuwe dimensie. Dit alles heeft gevolgen voor de interne organisatie en werkwijze van de Gemeenschap. Nog dit jaar beginnen regeringsconferenties over de economisch- monetaire, politieke en institutionele ontwikkeling van de EG, die voor haar toekomst bepalend zullen zijn. Als liberalen verlangen wij dat de komende hervormingen een verdere stap zullen zijn in de door ons aangegeven richting: sluitende parlementaire controle, evenwichtiger besluitvorming, meer slagvaardigheid en duidelijke afbakening van bevoegdheden tussen de Europese en de nationale overheden. Nodig zijn een beter geaccentueerde verantwoording van de Europese Commissie aan een versterkt Europees Parlement en een betere profilering van de wetgevende functie van de Raad van Ministers, welke in openbaarheid en tezamen met het Europese Parlement dient te worden uitgeoefend.

5 In Midden- en Oost-Europa schept de noodzakelijke omschakeling van een centralistische bevels-economie naar een liberaal marktstelsel enorme problemen. De herwonnen vrijheid wordt tevens bedreigd door de wederopleving van nationalistische, etnische en religieuze conflicten die door het communisme niet werden opgelost maar slechts onderdrukt. Deze landen verwachten iets van ons. Hun streven naar liberalisatie verdient onze volle steun en medewerking. Zij moeten van ons een duidelijk signaal ontvangen dat wij hen als

Gemeenschap welkom heten en onze banden nauwer willen aanhalen ter voorbereiding op een uiteindelijk lidmaatschap, indien zij dat wensen. De interne hervormingen van de Gemeenschap die thans aan de orde zijn, zullen haar straks in staat moeten stellen nieuwe kandidaten voor het lidmaatschap in haar midden op te nemen.

6 In de komende jaren zal de Europese Gemeenschap steeds meer aan gewicht winnen en in toenemende mate het kader gaan bepalen waarbinnen het politieke handelen in ons land zich beweegt. Veel van onze wet- en regelgeving zal moeten worden aangepast. Het blijft de opgave van onze regering, daarbij gecontroleerd door ons parlement, om voor onze belangen binnen de EG op te komen en intern de maatregelen te treffen die ons land sterk maken binnen Europa. Daarnaast moeten onze nationale autoriteiten duidelijk hun volle verantwoordelijkheid durven nemen voor zaken die binnen de nationale bevoegdheid vallen en even duidelijk durven uitspreken dat sommige zaken niet meer nationaal, maar Europees worden beslist. Dan zal de belangstelling van de burgers zich meer op de Europese besluitvormingsorganen gaan richten en zal de druk toenemen om vooral aan de instelling die hen rechtstreeks vertegenwoordigt, het Europese Parlement, de noodzakelijk geworden nieuwe bevoegdheden te verlenen.

7 De positie van de kleinere lidstaten in verhouding tot die van de „groten” blijft bijzondere aandacht vragen. Een goede samenwerking tussen de Benelux-staten kan in dat opzicht een gunstig effect hebben.

8 Het zou goed zijn, nationale regelgeving steeds vooraf te onderwerpen aan een „Europa-toets”, waardoor mogelijke strijdigheid met bestaand of te verwachten Europees recht tijdig wordt gesignaleerd. Daarnaast zou een regelmatig bijgehouden vergelijkend overzicht beschikbaar moeten zijn van de ontwikkelingen in de lidstaten op terreinen die niet formeel onder de verdragen vallen, maar wel een feitelijke grensoverschrijdende invloed uitoefenen, zoals belastingdruk, sociale-zekerheidsstelsel en subsidiepolitiek. Tenslotte zal meer aandacht moeten worden besteed aan doeltreffende controle op de nationale uitvoering van Europese regels. Daarmee wordt veel te veel de hand gelicht.

V. Milieubeheer, energie en ruimte

1 De bevolkingsgroei, de toename van de welvaart en de stormachtige technische ontwikkeling hebben de mens steeds sterker doen ingrijpen in natuurlijke systemen op mondiale, regionale en lokale schaal. In de komende jaren zullen het behoud van onze natuurlijke omgeving en het bevorderen van de duurzaamheid daarvan centraal moeten staan. Daarbij zullen van de samenleving aanzienlijke offers worden gevraagd, ook op financieel gebied. Een gezond milieu wordt ons niet meer gratis aangeboden, wij zullen ervoor moeten betalen. Dat zal uit onze welvaart moeten worden gefinancierd. Een goed milieubeheer vereist een gezonde economie. Armoede is de vijand van milieuzorg. Milieubeleid en sociaal-economisch beleid moeten in hun onderling verband worden gezien. In mondiaal verband is beperking van de bevolkingsgroei een essentieel element bij de verwezenlijking van de milieudoelstellingen. Emancipatie en een goede gezinsplanning dienen wezenlijke onderdelen te zijn van het ontwikkelingsbeleid.

2 Het is ons menselijk vernuft dat de gevaren heeft opgeroepen die ons thans bedreigen. Datzelfde vernuft moet worden gemobiliseerd om onze omgeving schoon te maken en te houden. Daarom is het van het allergrootste gewicht dat zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek ten volle worden ingezet voor het ontwikkelen van milieuvriendelijke technieken en van methoden om verstoorde natuurlijke evenwichten te herstellen. De wetenschap zal zich bovendien moeten richten op het verhogen van de betrouwbaarheidsgraad van gegevens omtrent aard en omvang van milieu-aantasting.

3 De te treffen maatregelen kunnen voor het dagelijks leven van onze burgers ingrijpende gevolgen hebben. Daarom moeten zij op betrouwbare gegevens zijn gebaseerd, de gestelde doeleinden daadwerkelijk dienen en goed zijn doordacht op hun praktische uitvoerbaarheid en maatschappelijke aanvaardbaarheid. Van bovenaf gedecreterde bureaucratische systemen waaraan een stroom van extra formulieren, vergunningen en vignetten te pas komt, wijzen wij af. Een overmaat aan perfectionistische paperasserie is ook een vorm van vervuiling.

4 Ons liberale uitgangspunt van vrijheid en verantwoordelijkheid, waarbij de overheid handelend optreedt waar dat geboden is, vormt de beste leidraad ook voor een goed milieubeleid. Het is geen toeval dat de vervuiling juist in de

communistiche landen het grootst is. De concentratie van economische en politieke macht in handen van één gesloten bureaucratische elite die alle beslissingen neemt, is fataal. De overheid dient de burgers individueel en collectief aan te zetten zich hun eigen verantwoordelijkheid bewust te worden en hun eigen bijdrage te leveren

5 Het milieubeleid zal in belangrijke mate in groter dan nationaal verband moeten worden gevoerd, hetzij Europees bij regionale vervuilingshaarden of tevens mondiaal zoals bij de bestrijding van het broeikaseffect of de bescherming van de ozonlaag Een Europees beleid terzake is tevens nodig om de concurrentieverhoudingen binnen de EG niet te verstoren Bovendien moeten wij gebruik maken van de opening naar het Oosten. Wij moeten vanuit West-Europa een grootscheeps hulpprogramma lanceren om de vervuilingshaarden in Midden- en Oost-Europa te lijf te gaan Daarmee zou aan geheel Europa een grote dienst worden bewezen

6 Hoe belangrijk de rol ook is die wetenschap en techniek zullen hebben te spelen, wij kunnen niet passief afwachten tot zij onze problemen hebben opgelost Evenmin mag de bijdrage die wij in groter verband moeten leveren ons ervan weerhouden de hand in eigen boezem te steken en onze eigen lokale en regionale vervuiling aan te pakken Daarbij moet het voorkomen van vervuiling centraal staan Naast het stellen van normen of het opleggen van speciale heffingen kunnen positieve aanmoedigingsmaatregelen van economische aard (bijvoorbeeld op fiscaal gebied) dit bevorderen Het valt te verwachten dat zich een milieu-industrie ontwikkelt die zich concentreert op milieuvriendelijke productieprocessen en op technische vindingen die schade kunnen voorkomen of beperken Stimulering daarvan is nodig De daarmee gepaard gaande investeringen en rendementen leveren bovendien voordelen op voor gezonde economische groei, werkgelegenheid en concurrentiepositie

7 Het beginsel dat de vervuiler betaalt is op zichzelf een gezond uitgangspunt Maar het moet niet ontaarden in de gedachte dat men best mag vervuilen mits er maar betaald wordt, waarbij dan de rekening simpelweg aan de consument wordt aangeboden Het milieu wordt ook niet geholpen indien wij milieu-onvriendelijke produkten van buiten importeren omdat we de onze te duur hebben gemaakt Daar echter waar het uitbannen van bepaalde milieubelastende gedragingen of technieken niet

mogelijk is omdat zij onvervangbaar zijn en essentieel voor de instandhouding van onze samenleving, dienen de lasten van het beheersingsproces door de veroorzakers te worden gedragen. De kosten zullen dan in de prijs tot uitdrukking kunnen komen

8 De beschikbaarheid van voldoende en betaalbare energie vormt een essentiële voorwaarde voor de instandhouding van onze welvaart. Maar het gebruik van fossiele brandstoffen levert gevaren op voor het milieu, bovendien zijn de voorraden niet onuitputtelijk en zijn wij voor de aanvoer van grote delen ervan afhankelijk van conflictgebieden als het Midden-Oosten. Ook hier zal de wetenschap een centrale rol hebben te spelen. Met kracht moet het ontwikkelen van nieuwe en schone alternatieve vormen van energie-opwekking worden voortgezet. Het ziet er echter nu nog naar uit dat deze eerst op lange termijn een factor van betekenis in onze totale energievoorziening kunnen gaan worden.

9 De behoefte aan energie zal in de komende jaren sterk blijven toenemen, vooral in de ontwikkelingslanden. Maatregelen tot verdere besparing van energie, hoe nodig ook, zullen niet toereikend zijn om de totale energiebehoefte te dekken. Daarom mag de optie van kernenergie niet bij voorbaat worden uitgesloten en dient het taboe dat op de discussie daarover is komen te rusten, te worden opgeheven. Het onderzoek naar het oplossen van de veiligheidsproblemen die aan het gebruik van kernenergie zijn verbonden, moet met kracht worden voortgezet. Een geloofwaardige samenhang tussen energie- en milieubeleid is nodig. Deze komt in het gedrang wanneer men de discussie over kernenergie buiten de orde stelt, maar tegelijkertijd uit naburige landen elektriciteit importeert die door kernenergie is opgewekt. Ook moet men niet de oorlog verklaren aan de koolzuuroitstoot en tevens nieuwe kolencentrales bouwen. En tenslotte moet het probleem van de energievoorziening niet alleen in zijn nationale dimensie, maar ook in het bredere Europese verband worden gezien. De blik dient gericht te blijven op een samenhangend en evenwichtig Europees energiebeleid.

10 Niemand weet of de interne-verbrandingsmotor evenals het paard na verloop van tijd zal blijken een voorbijgaande fase te zijn geweest in de ontwikkeling van de menselijke mobiliteit. Wel is zeker dat in de huidige omstandigheden de auto niet uit ons dagelijks leven valt weg te denken, zowel om economische redenen als vanwege de vrijheid van vestiging en beweging die hij de mensen biedt. Het ontwikkelen van „schone” auto's staat

nog maar aan het begin en moet met kracht worden bevorderd. Een voor stadsvervoer bruikbare elektrische auto bestaat in principe al. Niettemin groeit het „klassieke” autoverkeer nog steeds. Wil men dit afremmen, dan moet dat gepaard gaan met een aantrekkelijk en concurrerend aanbod van alternatieve transportmiddelen. Het huidige openbaar-vervoersaanbod is daartoe voorslagnog ontoereikend.

11 Het gebruik van onze beperkte nationale ruimte dwingt tot een zorgvuldige analyse van Nederlands geografische positie en van de rol die wij in de toekomst willen spelen. Zoals de vierde nota voor de ruimtelijke ordening aangeeft, zal ons land het vooral moeten hebben van de distributiefunctie binnen het grotere Europese verband waarvan wij deel uitmaken. Dat vereist een optimale infrastructuur en grote investeringen in wegen, spoor- en waterwegen, luchtvaart en verbeterd openbaar vervoer. Vanuit onze positie in het Noordwesteuropees deltagebied zullen wij in samenhang met een gezond milieubeleid een verkeersstructuurprogramma moeten ontwikkelen waarin de verschillende mobiliteitsvormen elk hun optimale rol kunnen spelen. In het bredere perspectief van onze Europese functie is geheel Nederland zowel toegangspoort als doorgangshuis. Infrastructuur, transportsysteem en bestuurlijke organisatie dienen daarop te zijn berekend.

12 Terecht onderstreept de vierde nota ruimtelijke ordening het belang van agglomeratie-voordelen. Om te kunnen concurreren met zwaartepunten zoals Brussel, Milaan, München of Barcelona moeten vergelijkbare Nederlandse regio's worden ontwikkeld die taken vervullen op het gebied van infrastructuur, openbaar vervoer, industrievestiging, milieubeleid en volkshuisvesting. Dat zal een hervorming van onze bestuursstructuur vereisen, waarbij ook bepaalde taken van de provincie op regioniveau vervuld zullen worden. De regio's worden bestuurd door rechtstreeks gekozen besturen. Waar tegelijk in Europa zich een nieuwe bestuurslaag vormt terwijl deelgemeenten er voor nog een lijken te zorgen, doemt levensgroot het gevaar op van te veel bestuurslagen met een steeds verder uitdijende en verstikkende bureaucratie. Het juiste antwoord daarop is gelegen in een grondige herverdeling van taken waarbij de geografische eenheden zich meer nevenschikt dan hiërarchisch tot elkaar verhouden. Bij de deelgemeenten wordt dit beginsel reeds toegepast.

VI. Wetten, burgers en overheden

1 De gelijkheid van alle burgers voor de wet was een van de leuzen die de liberale revoluties hebben geïnspireerd en zij is dat nog. Het liberalisme is naar zijn wezen een emancipatiebeweging. In ons land ligt de rechtsgelijkheid aan de basis van het staatsbestel. Toch bestaan er nog verschillen tussen theorie en praktijk. Zo is de emancipatie van de vrouw nog geenszins voltooid, een actief beleid blijft nodig. Ook zij wier leefvorm niet gebaseerd is op de huwelijkse vorm, kunnen rekenen op liberale steun. Het geldt hier een persoonlijke keuze, waarin de overheid niet bepalend, beoordelend of bevoordelend mag optreden.

2 De immigratiestromen die West-Europa binnenkomen scheppen ook voor ons land nieuwe problemen van opvang, emancipatie en integratie. Het is te verwachten dat de stroom door de ontwikkelingen in Oost-Europa en door de welvaartsverschillen tussen West-Europa enerzijds en het Midden-Oosten en Noord-Afrika anderzijds de komende jaren nog zal toenemen. Door de eeuwen heen hebben wij vluchtelingen en vreemdelingen van velerlei herkomst welkom geheten. Onze samenleving en onze cultuur zijn daardoor verrijkt. Afgezien van het probleem van de opvangcapaciteit, is er geen reden waarom dat thans anders zou moeten zijn. Wel echter mag, evenals in het verleden, het respecteren van de regels van de Nederlandse rechtsstaat, het beheersen van de Nederlandse taal en het ten volle gebruiken van de verplichte Nederlandse onderwijsfaciliteiten van allen worden verlangd. Dat zal ook hun kansen vergroten. Vele immigranten en hun nakomelingen zullen het bewustzijn van eigen oorsprong en culturele identiteit levend willen houden. Daarnaast echter maken zij deel uit van de Nederlandse samenleving, waarin zij een volwaardige plaats moeten innemen, met alle rechten en plichten van dien. Van overheidswege passen respect voor het eerste en maatregelen ter waarborging van het tweede. Aldus kan onze culturele verscheidenheid de samenleving verrijken zonder daarin een splijtzwam te worden.

3 Het massale en veelsoortige karakter van de immigratie verleent aan deze problemen een extra dimensie. De ontmanteling van de binnengrenzen in de EG brengt mee dat effectieve controles aan de buitengrenzen worden ingesteld en een gemeenschappelijk toelatingsbeleid strikt wordt nageleefd. Voorts zullen procedures moeten worden bekort en gelding

moeten krijgen voor de gehele Gemeenschap Langdurige procedures wekken verwachtingen op die niet altijd kunnen worden vervuld Vermeden moet worden dat immigranten reeds lange tijd in Europa hebben vertoefd wanneer hun toelating definitief wordt geweigerd en dat de betrokkene vervolgens in een ander EG-land opnieuw toelating verzoekt Tenslotte zal tegen illegale immigratie strikt moeten worden opgetreden

4 Het is een primaire overheidstaak, de burgers bescherming te bieden tegen onveiligheid binnen de eigen samenleving Aanvankelijk hebben de liberalen vrijwel alleen gestaan in hun roep om betere bescherming tegen de angstwekkende toename van de criminaliteit Thans wordt de noodzaak van krachtige en doeltreffende criminaliteitspreventie en -bestrijding algemeen erkend De overheidsuitgaven voor politie en justitie zijn bij ons veel lager dan in vergelijkbare landen Omvang en kwaliteit ervan moeten op het niveau worden gebracht dat nodig is om effectief op te treden in het belang van de veiligheid van burgers, bedrijven en kwetsbare overheidsvoorzieningen Bij het wegvallen van de grenscontroles binnen de EG zal een veel hechtere samenwerking tussen de betrokken autoriteiten van de lidstaten nodig zijn met adequate controlemogelijkheden

5 Verloedering, vandalisme en massale criminaliteit zijn mede het gevolg van de daling van het besef, zowel bij overheden als bij burgers, dat geboden en verboden moeten worden nageleefd Daaruit blijkt een gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef, aan burgerzin en aan discipline Deze dienen opnieuw te worden aangekweekt Burgers en bedrijven, evenals plaatselijke gemeenschappen kunnen veel doen, ook op dat terrein blijven wij soms achter bij vergelijkbare landen Zij moeten zich dan wel krachtig gesteund weten door het optreden van de diverse autoriteiten Indien de wet of procedureregels hieraan in de weg staan - b v bij het kraken van huizen of het wegens klein vormverzuim moeten vrijlaten van criminelen - dienen de wet c q de regels te worden aangepast Preventie, vervolging, slachtofferhulp en reclassering zijn de hoofdelementen bij de bestrijding van de heersende misstanden en normvervaging Daders dienen aansprakelijk te worden gesteld voor door hen aangerichte schade en deze te vergoeden De rechtshandhaving dient consequent en voor allen zichtbaar te zijn, zowel bij voorschriften die grotendeels langs administratiefrechtelijke weg kunnen worden gehandhaafd (economie, verkeer) als in het klassieke strafrecht De overheid dient te allen tijde over voldoende mensen en middelen te beschikken om rechterlijke

beslissingen zonder verwijl ten uitvoer te leggen

- 6 De rechterlijke macht is overbelast Haar organisatie mag bij een kritische beschouwing van het functioneren van de overheid niet buiten beschouwing blijven Zij dient haar volledig onafhankelijke karakter te bewaren en zodanig te zijn georganiseerd en toegerust, dat zij haar voor de rechtsstaat wezenlijke taak ten volle aankan Integratie van de gewone en administratieve rechterlijke macht is daartoe nodig
- 7 De vertrouwde bestuursstructuren van rijk, provincie en gemeente kraken onder het gewicht van de veelheid van regelingen die zij ontwerpen en hebben uit te voeren De nationale bureaucratieën zijn sterk gezwollen en een nieuwe, Europese bestuurslaag met bijbehorende bureaucratie dient zich aan De moderne informatietechnieken kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de verbetering van bestaande bureaucratische procedures De koppeling van bestanden kan daarbij in principe worden ingevoerd, mits onder strikte wettelijke voorwaarden Anders dreigt de technologische ontwikkeling de indruk te versterken van een ongrijpbaar bestuur, waarbij de mens wordt gedegradeerd tot een nummer in een computer van belastingbetaler terug naar „contribuabele”, van mondig burger terug naar onderdaan Voor liberalen is dit geen aanvaardbaar perspectief, ook niet als het gepresenteerd wordt in een aantrekkelijke verpakking van welgemeende zorgzaamheid
- 8 Er is alle aanleiding om het functioneren van de diverse bestuurslagen en hun onderlinge samenhang aan een grondig en kritisch onderzoek te onderwerpen De besluitvorming dient plaats te vinden op een niveau dat zo dicht mogelijk bij de belanghebbende burgers staat, maar wel de samenhang der problemen kan overzien en niet groepen van burgers van invloed uitsluit omdat zij in een andere gemeente wonen Dezelfde liberale beginselen waarop in de vorige eeuw het democratiseringsproces in Nederland werd gegrond, moeten ook thans de richting aangeven waarin democratische verantwoording zich blijvend gewaarborgd ziet in de omstandigheden van morgen en overmorgen Vrijheid, verantwoordelijkheid, rechtsgelijkheid en sociale rechtvaardigheid vormen daarvan de onverwoestbare fundamenten
- 9 De herverkaveling van taken waarvan reeds eerder sprake was, moet leiden tot een duidelijk zichtbare afbakening van verantwoordelijkheden Daarbij mag geen van de bestaande

bestuurlijke indelingen bij voorbaat als onaantastbaar worden beschouwd. Op alle niveaus, Europees, nationaal en sub-nationaal, dienen de bestuurstaken van eigen democratische besluitvormings- en controlemechanismen te zijn voorzien. En deze niveaus moeten niet zonder meer op elkaar zijn gestapeld zodat de burger onder de last ervan bezwijkt, zij moeten zoveel mogelijk nevenschikt functioneren. De burger moet zich op elk niveau rechtstreeks kunnen manifesteren en daardoor ook het resultaat van zijn participatie duidelijker kunnen zien.

10 Het tegengaan van overmatige bureaucratie begint bij onze wetgevende lichamen. Zij zijn het die de regels vaststellen, waaraan het ambtelijk apparaat uitvoering heeft te geven. Afslanking van de overheid met instandhouding van gedetailleerde regelgeving veroorzaakt rechtsongelijkheid en chaos. Aan onze vaderlandse neiging tot steeds verdergaande verfijning van wetgeving moet weerstand worden geboden.

11 Beroepsprocedures tegen voorgenomen overheidsmaatregelen duren in ons land te lang. Dit vermindert de vereiste slagvaardigheid van de samenleving en kan ook zeer nadelig werken voor burgers die het resultaat van door anderen ingestelde beroepen moeten afwachten. Het belang zowel van burgers als van overheden vereist verkorting van de procedures.

12 De overheid dient te kunnen ingrijpen waar het algemeen belang dat eist. Een klein maar goed ambtelijk apparaat is dus onmisbaar, hetgeen tevens betekent dat de salariering marktconform moet plaats vinden. De kwaliteit van het overheidsapparaat stijgt niet automatisch met zijn omvang of zijn kosten. Een dure overheid is nog geen goede.

13 Liberalen zijn altijd voorstanders van decentralisatie geweest. Het openbaar gezag mag echter zijn eigen verantwoordelijkheid niet uit handen geven. Dit stelt grenzen aan het privatiseren van staatsaken. Maar vormen van decentralisatie waarbij overheidsmacht wordt overgeheveld naar bepaalde maatschappelijke geledingen (het „middenveld”) roepen het gevaar op van een ondoorzichtige quasi-overheid. Zij bevatten elementen van reactionair heimwee naar maatschappijvormen die soms nog van vóór de Franse Revolutie dateren en onder de liberale stormloop zijn bezweken. Zij tenderen naar een corporatieve staat, bevorderen het zich ingraven van deelbelangen en bedreigen de vertegenwoordigende democratie. Reeds in de jaren dertig schreef Josephus Jitta dat het

corporatisme onvermijdelijk zou voeren naar een chaos waarin slechts een dictator orde zou kunnen scheppen

14 Op het niveau van het landsbestuur is het raadzaam de traditionele indeling in departementen kritisch door te lichten. Een grondige heroverweging van de toedeling van taken kan doublures en inter-departementale bemoeizucht verminderen. Het afstoten van nationale taken in EG-verband, het verminderen van departementale verkokering en de noodzaak van decentralisatie pleiten alle voor een nieuwe taaktoedeling, waarbij het oog gericht is op slagvaardigheid en ontbureaucratisering van het overheidsbeleid. Het is waarschijnlijk dat zulk een heroverweging tot een kleiner kabinet zal leiden, hetgeen zijn gezamenlijke behartiging van het algemeen belang kan bevorderen. Ook een grotere horizontale mobiliteit van (hoge) ambtenaren - en wellicht van ministers - kan een gunstig effect hebben.

15 De relativering van de nationale grenzen binnen de Europese Gemeenschap leidt tot het ontstaan van „Euregio's” die gemeenschappelijke kenmerken en/of belangen hebben en delen van twee of meer lidstaten omvatten. Ook bestuurlijk moeten passende vormen worden gevonden om de belangen van de inwoners van zulke gebieden te behartigen en aan hun sociaal-economische - en soms ook culturele - samenhang gestalte te geven.

VII. Welvaart en werk

1 Sedert de jaren vijftig is de welvaart in ons land zeer sterk gestegen, dankzij de economische groei die mede bevorderd werd door een relatief liberaal wereldhandelsbeleid en de economische schaalvergroting binnen de Europese Gemeenschap. Een gezonde economische groei blijft nodig om met succes de taken aan te vatten die de komende jaren ons zullen stellen. Het gaat daarbij niet alleen om de materiele welvaart van de burgers, maar ook om de gezamenlijke opgaven (zoals milieu, onderwijs en infrastructuur) waarvoor wij komen te staan.

2 Onze economische bedrijvigheid zal onder invloed staan van de concurrentie binnen de EG. Het perspectief van de opening naar het Oosten voegt daaraan een nieuwe dimensie toe. De

industrie in Europa staat voor een enorme technologische uitdaging en heeft behoefte aan een grote en goed functionerende gemeenschappelijke thuismarkt. Alle sectoren van onze economie zullen de ruimte moeten krijgen om hun positie te handhaven en waar mogelijk te versterken, waarbij een evenwichtige spreiding over het land een gunstige factor kan zijn. Kosteniveau, creativiteit en goed management zullen hen daartoe in staat moeten stellen. De grensoverschrijdende economische vervlechting zal voorkomen dat de strijd zich uitsluitend tussen nationale volkshuishoudingen zal afspelen, dat ontslaat de nationale overheden echter niet van de verplichting, de resterende eigen armslag te gebruiken voor eigen klimaatscheppend beleid.

3 Onze economie wordt momenteel bedreigd door een aantal negatieve en tot dusver moeilijk hanteerbaar gebleken ontwikkelingen. De arbeidsmarkt werkt slecht. De collectieve sector legt nog steeds te hoge lasten op de individuele burger. Een te smal draagvlak van werkenden moet in de behoeften van een te groot aantal inactieven voorzien. De inkomensoverdrachten zijn te hoog. Dit gaat ten koste van noodzakelijke overheidsuitgaven op gebieden zoals infrastructuur, milieu en rechtshandhaving. Wij moeten investeren in de toekomst in plaats van het staatsvermogen op te souperen. Reeds nu krijgt iedere Nederlandse baby als geboortegeschenk een schuld van duizenden guldens mee.

4 Onze openbare financiën zullen in EG-verband niet teveel uit de pas kunnen lopen. Financieringstekort en staatsschuld zijn nog veel te groot. Het zou een goed ding zijn indien voor de rijksbegroting de „gulden financieringsregel” in ere werd hersteld en de kapitaaldienst (investeringsuitgaven) weer van de gewone dienst (consumptieve uitgaven) werd gescheiden. Onze Achilleshiel zou minder kwetsbaar worden, indien een groter deel van ons budget aan de klassieke overheidstaken werd toegeedeeld in plaats van aan de verzorgingssector. Dit betekent een herziening van de sociale-voorzieningsstructuur en een opschoning van de overheidstaken met het oog op hun doelmatigheid, hetgeen weer gevolgen heeft voor de organisatie van het binnenlands bestuur. Het betekent ook een betere arbeidsmarktpolitiek, een herziening van subsidies die bij het huidige welvaartspeil niet meer passen (bijvoorbeeld in de huisvestingssector) en het loslaten van allerlei koppelingen in salaris- en uitkeringsbeleid, die het marktmechanisme beletten zelfstandig te functioneren en in sommige gevallen tot te lage beloning leiden.

5 Vereenvoudiging in de structuur van de belastingheffing is nodig. De huidige ingewikkelde regelingen leggen een te zware last op burgers en bedrijven, vooral op het midden- en kleinbedrijf. Zij zijn moeilijk te controleren en vergen een onevenredig groot bureaucratisch apparaat. Het moet mogelijk zijn, dezelfde opbrengst op eenvoudiger en toch billijke wijze te verkrijgen.

6 Land- en tuinbouw leveren een belangrijke bijdrage aan onze economie. Dat moet zo blijven. De Europese voedselvoorziening en het handelsverkeer met andere werelddelen moeten behouden blijven. De problemen waarmee de agrarische sector te kampen heeft zijn groot en zullen nog toenemen door strengere milieueisen en de ontwikkeling die, naar het zich laat aanzien, de Oosteuropese landbouw zal gaan vertonen naarmate de markteconomie en de technische vooruitgang daar wortel hebben geschoten. Het EG-landbouwbeleid zal meer marktgericht moeten worden, ook in wereldverband. Thans concurreren de industrielanden elkaar alom met behulp van subsidie van honderden miljarden, op kosten van de eigen burgers en tevens ten nadele van de ontwikkelingslanden die dan weer langs andere wegen compensatie moeten krijgen. Dat is schadelijk voor ons allen. Wel moet het interne beleid gericht zijn op behoorlijke inkomens voor producenten met goed geleide en levensvatbare bedrijven. Daar waar bedrijven worden opgeheven, moet het land niet zonder meer blijven braakliggen. Meer bos-, natuur- en recreatiegebieden kan ons land best gebruiken.

7 Uit liberaal oogpunt geldt het als normaal dat mensen door middel van werk in hun levensonderhoud voorzien. Werk is echter niet alleen een middel om het dagelijks brood te verdienen, maar bevordert tevens de sociale contacten en de ontwikkeling van de persoonlijkheid. Een grotere deelname van vrouwen aan het arbeidsproces moet ook vanuit dit gezichtspunt worden verwelkomd. Het verschijnsel van langdurige werkloosheid alsmede het abnormaal hoge aantal mensen dat arbeidsongeschikt is verklaard, moeten dan ook niet slechts als een kostenprobleem worden gezien. Het gaat er in de eerste plaats om de mensen (weer) aan het werk te helpen en te laten participeren in onze samenleving. Wij willen niet berusten in een toekomst waarin een subcultuur van niet-werkenden een blijvende factor in onze samenleving wordt.

8 De arbeidsreserve in ons land is groot. Het percentage in het arbeidsproces ingeschakelde vrouwen is beduidend lager dan in

vergelijkbare Europese landen. Hun aanbod zal toenemen. Sommige groepen hebben moeite, zich een plaats op de arbeidsmarkt te verwerven. Bij allochtonen speelt onvoldoende scholing daarbij vaak een rol. Bij anderen wordt niet zelden te snel een leeftijdscriterium gehanteerd. Tegelijkertijd constateren wij een tekort aan passende arbeidskrachten. Daarnaast is er nog een verborgen vraag, die gedeeltelijk bevredigd wordt door zwart werken, vooral in de dienstensector. Ons systeem leidt er te gemakkelijk toe dat deze activiteiten met een uitkering worden gecombineerd.

9. Uit dit alles blijkt duidelijk hoe nodig het zal zijn de werking van onze arbeidsmarkt grondig onder de loep te nemen en te herzien in samenhang met het fijnmazig weefsel dat de positie van niet-werkenden thans omgeeft. Wellicht kan een stelsel waarbij onder bepaalde omstandigheden het volgen van noodzakelijk gebleken extra scholing wordt verlangd, met sancties indien dit wordt geweigerd, mogelijkheden bieden.

10. De vraag naar arbeidstijdverkorting zal stellig ook in de komende jaren vaak in discussie zijn. Natuurlijk is het een goed ding als de mensen meer vrije tijd krijgen om zich te ontwikkelen en te ontspannen. Ook een andere onderlinge verdeling van betaald en onbetaald werk tussen mannen en vrouwen wordt erdoor vergemakkelijkt. Meer in het algemeen kan men zich een ontwikkeling indenken naar meer flexibele arbeidstijden, waarbij productieprocessen door bedrijfstijdverlenging optimaal blijven functioneren met wisselende ploegen van arbeidskrachten, daarbij geholpen door een hoge graad van automatisering. Maar arbeidstijdverkorting zonder meer is niet automatisch een instrument tot het scheppen van meer werkgelegenheid. Integendeel: vernietiging van arbeidsplaatsen op grote schaal dreigt indien wij ons uit de markt prijzen in vergelijking met de rest van de Europese Gemeenschap en met de wereld daarbuiten.

VIII. De sociale rechtsstaat

1. Tijdens de Tweede Wereldoorlog publiceerde de Britse liberaal Beveridge zijn beroemde rapport over sociale zekerheid „van de wieg tot het graf”, dat veel invloed heeft gehad op de sociale wetgeving in een aantal Westeuropese landen. Het systeem van voorzieningen dat daaruit groeide kwam bij ons tot volle wasdom in wat thans de verzorgingsstaat is gaan heten.

Liberalen hebben aan die ontwikkeling meegewerkt. Zij waren echter ook de eersten om te waarschuwen tegen de gevaren van een systeem dat de mensen teveel eigen verantwoordelijkheid afneemt. Ons stelsel van sociale voorzieningen is een ondoorzichtig netwerk geworden van ingewikkelde en vaak onbegrijpelijke regelgeving met vele mogelijkheden tot fraude, misbruik en gebruik in strijd met de bedoeling. Extra regelgeving en bureaucratische controle zijn dan nodig om dat tegen te gaan, hetgeen in strijd komt met elementaire liberale opvattingen over privacy en het spookbeeld oproept van een samenleving waarin iedereen voortdurend onder verdenking staat en bespied moet worden. De bescherming tegen deze gevaren vraagt weer om speciale bepalingen. Wij moeten deze vicieuze cirkel doorbreken. Een fundamentele herziening van het gehele stelsel is nodig. Zulk een herziening zou hoofdzakelijk op drie doelstellingen moeten zijn gericht: eenvoud, individualisering en herstel van de persoonlijke verantwoordelijkheid.

2. Bij het zoeken naar wegen om deze doelstellingen te bereiken moeten niet van te voren mogelijke oplossingen worden uitgesloten. Zo heeft de gedachte van het instellen van een basisinkomen voor iedereen op het eerste gezicht aantrekkelijke kanten en zou dit stellig de eenvoud en de individualisering dienen. Het kan echter worden betwijfeld of ook de derde doelstelling zou worden bereikt. Bovendien lijkt het dubieus of een redelijke financiering ervan mogelijk is. Wij opteren ervoor, een zo groot mogelijk aantal voorzieningen met de daarbij behorende uitkeringen tot een geheel te integreren en geïndividualiseerd door te voeren. Boven de aldus zeker gestelde minimum-inkomensgarantie staat het ieder vrij zich bij te verzekeren.

3. Het moment lijkt gunstig voor initiatieven in deze richting. Het geloof in de almacht van de staat is afgenomen. Het trieste beeld dat het communisme in Oost-Europa heeft nagelaten, heeft de ogen geopend van velen die voordien overspannen verwachtingen koesterden omtrent de „maakbaarheid” van de samenleving door reglementering van bovenaf. Het rondpompen van geldstromen ten behoeve van sociale doeleinden zal ons geen rechtvaardige en gezonde samenleving brengen. Het ondermijnt het eigen verantwoordelijkheidsbesef dat juist moet worden aangekweekt en leidt tot bureaucratische verstarring en verval. De gestegen welvaart stelt zeer velen in staat hun bestaan in eigen verantwoordelijkheid in te richten. Aan hen die dat niet kunnen moet de helpende hand worden geboden, teneinde hen in staat te stellen zichzelf te helpen.

4 De financiering van de gezondheidszorg zal in de komende jaren veel aandacht blijven vergen. Het evenwicht tussen vraag en aanbod is hier in beginsel afwezig omdat de vraag vrijwel oneindig is. De vooruitgang van de medische wetenschap verruimt weliswaar het aanbod maar maakt dit ook steeds duurder, een effect dat door het ouder worden van de bevolking nog wordt versterkt. Het huidige systeem werkt niet bevredigend. Ondanks de grote geldstromen die erin omgaan, zijn er loonachterstanden bij grote groepen die in de zorgsector werkzaam zijn, terwijl bovendien de werkdruk in de gezondheidszorg als te hoog wordt ervaren. Aanbodbeheersing blijft nodig ter beheersing van de premiedruk, maar kan aanmerkelijk minder ingewikkeld en bureaucratisch. Juist in de gezondheidszorg, die bij uitstek de individuele mens en zijn relatie tot de verzorger betreft, horen onpersoonlijk collectivisme en bureaucrativering niet thuis.

5 Hoewel ook in deze sector meer marktwerking een gunstige invloed kan hebben, is toch het vrije-marktmechanisme alleen niet bij machte om in de behoefte aan gezondheidszorg te voorzien. De daarvoor vereiste verzekeringspremies zouden voor grote groepen in de samenleving onbetaalbaar worden.

6 Onze burgers geven een hoge voorrang aan de gezondheidszorg. Daaruit moet ook de bereidheid voortvloeien om de noodzakelijke premies op te brengen. Ons staat een verzekeringsstelsel voor ogen waarbij een logische relatie bestaat tussen risico en premie, zonder dat er voor sociaal-zwakkeren financiële drempels bestaan om toegang te hebben tot de zorgvoorzieningen die zij behoeven.

7 De sociale-verzorgingsstelsels van de lidstaten van de Europese Gemeenschap vertonen onderling aanmerkelijke verschillen. Zoals wij al eerder zeiden, is uniformiteit binnen de EG geen doel op zichzelf. Het is waarschijnlijk dat het integratieproces ertoe zal leiden dat de diverse stelsels dichter naar elkaar toegroeien. Het lijkt ons ongewenst, zulk een proces via Europese regelgeving te forceren. Wel zullen uiteraard de lidstaten de gevolgen die het door hen gekozen stelsel kan hebben voor hun positie binnen het Europese verband, zelf moeten dragen. Het valt overigens niet te verwachten dat door het wegvallen van de binnengrenzen na 1992 plotseling een groter beroep op het Nederlandse sociale-zekerheidsstelsel zal worden gedaan, het vrije verkeer van werknemers bestaat immers al sinds 1969.

IX. De ontplooiing van de mens in een samenleving met grote mogelijkheden voor allen

1 De vrijheid van geest en lichaam die bij het liberale mensbeeld past, vergt een culturele omgeving die alle mensen een zo groot mogelijke keuzevrijheid biedt om naar eigen wensen, kunnen en geweten hun leven in te richten. Dat beginsel dient richtinggevend te zijn voor de wijze waarop burgers beslissen over de grote vragen van leven en dood. Bij deze vraagstukken bestaat er echter ook een algemene maatschappelijke verantwoordelijkheid. De overheid kan niet in de plaats treden van het individuele geweten, maar is wel gehouden om daar op te treden waar techniek en wetenschap het algemeen belang kunnen aantasten.

2 Bij sommigen heerst een zeker heimwee naar vroegere tijden, waarin de mens er beter aan toe zou zijn geweest dan nu. In zijn algemeenheid is dat niet zo. Ieder tijdsgewricht kent zijn eigen misstanden en problemen. Het liberale streven is erop gericht, de voorwaarden te scheppen waaronder de mens zich zelfstandig en sterk genoeg kan maken om eigen welzijn met succes na te streven.

3 Voor een bewust burgerschap is goed en toegankelijk onderwijs een onmisbare voorwaarde. Men kan een moderne staat beoordelen naar de kwaliteit van zijn onderwijsstelsel en het aantal mensen dat voortgezet en hoger onderwijs geniet. Lange tijd had Nederland in dit opzicht een goede naam. Helaas hebben de hervormingen die sinds de eerste discussies over de Mammoetwet hun intrede hebben gedaan en het voortdurende gesleutel dat daarmee gepaard bleef gaan, een duidelijke achteruitgang veroorzaakt die zich uit in kwaliteitsverlaging en nivellering. De vergelijking met andere landen valt niet altijd gunstig voor ons land uit.

4 Hoe idealistisch de beweegredenen achter bepaalde hervormingsverlangens ook mogen zijn, een feit blijft dat men de jeugd tekort doet indien men haar op school niet allereerst behoorlijk leert lezen, schrijven en rekenen, alsmede de elementen van geschiedenis, aardrijkskunde en staatsinrichting verschafft die zij nodig heeft om zich met de eigen cultuur te kunnen identificeren en deze te plaatsen in de ruimere wereld daaromheen. Voorts dient het talenonderwijs, dat zwaar geleden

heeft, in ere te worden hersteld. Een goede beheersing van de Nederlandse taal is voor allen essentieel, terwijl de kennis van met name Frans, Duits en Engels het noodzakelijke venster op de wereld moet verschaffen. Ook de voortschrijdende integratie in EG-verband vereist een concurrerend peil van onderwijs en een betere voorbereiding op de nieuwe Europese verhoudingen. Wij hebben behoefte aan een stelsel met een grote variatie van schooltypen en een breed pakket van verplichte leervakken, waardoor de mogelijkheid wordt opgehouden om de leerlingen later de richting te doen kiezen die voor hen de beste is. De Mammoet moet weer uitsterven. De toegankelijkheid van allen tot de verschillende typen en niveaus van onderwijs moet gewaarborgd zijn, maar gebonden aan geschiktheid daarvoor. Verlaging van de kwaliteit om zoveel mogelijk leerlingen binnen te halen of te houden is niet aanvaardbaar.

5. Hetzelfde geldt voor het hoger onderwijs. De wetenschappelijke, culturele en maatschappelijke taak van de universiteiten komt eerst waarlijk tot haar recht, indien talent en inzet als voorwaarde van intreding worden gesteld. Daarbij moet zij zich niet uitsluitend richten op hen die zojuist de school hebben verlaten, maar ook op de groeiende markt van speciale doelgroepen, zoals mannen en vrouwen die op latere leeftijd een universitaire opleiding willen volgen, een eerder onderbroken studie willen hervatten of naast een vroeger genoten opleiding zich in een andere richting willen bekwamen. Het financieringssysteem dient met deze uitgangspunten in overeenstemming te zijn. Allen dienen zich ervan bewust te zijn dat het genieten van hoger onderwijs niet alleen een recht, maar ook een voorrecht is.

6. In onze moderne samenleving gaat een opleiding niet meer een geheel leven mee. Bij- en omscholing in velerlei vorm zullen steeds meer tot de normale gang van zaken gaan behoren. Het systeem moet op deze „permanente educatie” berekend zijn.

7. Het in de praktijk omzetten van de weliswaar in theorie thans vrijwel algemeen aanvaarde, maar soms nog slechts op papier verwezenlijkte emancipatie van de vrouw zal in ons land nog krachtige ondersteuning behoeven. Daarbij gaat het vooral om individualisering van het sociale-zekerheidsstelsel en de fiscale wetgeving, ook een omvangrijker, beter en gedifferentieerder aanbod van kinderopvang is nodig. Daardoor zal ook de positie van vrouwen bij herintreding in het arbeidsproces verbeteren.

8 De derde generatie allochtonen zal straks haar plaats moeten gaan innemen in de Nederlandse samenleving. Wij hebben ervoor te zorgen dat zij zich als volwassen burgers op gelijke voet met de anderen kunnen ontwikkelen. Daarom moeten zij niet „apart” en „anders” worden behandeld, maar ingeburgerd worden in onze maatschappij, zodat zij zich daarin thuis voelen, de geboden mogelijkheden kunnen aangrijpen en de daaraan verbonden eigen verantwoordelijkheid ten volle kunnen dragen.

9 De verstarring van onze over-gereguleerde samenleving uit zich ook in een te strakke indeling van de burgers in leeftijdscategorieën. Vele ouderen willen en kunnen actief aan het maatschappelijk leven blijven deelnemen. Soms zullen zulke activiteiten in het verlengde liggen van hun arbeidservaring. Soms ook zullen mensen nog tijdens de rit van loopbaan willen veranderen of na hun pensionering andere aspecten van hun persoonlijkheid tot ontplooiing brengen. Zij moeten daartoe de gelegenheid hebben. De liberale visie op de individuele ontplooiing van de mens in de samenleving wijst ook hier de richting aan. Flexibele pensionering, een goede oplossing voor het probleem van de „pensioenbreuk” en verruimde onderwijs- en scholingsfaciliteiten zullen uitkomst kunnen brengen.

10 Krachtens internationale verdragen waarbij Nederland partij is, omvat het recht op vrijheid van meningsuiting mede de vrijheid om inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te ontvangen en door te geven, ongeacht nationale grenzen en met vrije keuze van de daartoe te gebruiken media. Ook dit is een voorwaarde voor de vrije ontplooiing van de mens. Daarom dient de vrijheid van informatiestromen die zich aanbieden via de diverse communicatiemiddelen, te worden bevorderd. Wetgeving die nieuwe ontwikkelingen belemmert, moet worden ingetrokken.

11 Voor het volledig mens zijn is het actief of passief kunnen deelhebben aan de cultuur in onze samenleving van grote betekenis. De overheid dient daarbij een bevorderende rol te spelen zodat een samenstel van culturele voorzieningen in stand kan worden gehouden. Het is redelijk om van de individuele burgers een passende bijdrage daaraan te verlangen. Naar onze mening draagt de toepassing van dit beginsel bij tot de instandhouding van ons cultureel erfgoed en de versterking van de eigentijdse cultuur.

12 De toenemende internationale verstrengeling en het gebruik van moderne communicatiemiddelen leiden tot sterke culturele

beïnvloeding van buitenaf. Het zou onjuist zijn, deze door beschermende maatregelen te willen weren. Cultureel protectionisme werkt verschromelend op het eigen culturele milieu. Ook in het verleden hebben buitenlandse invloeden onze cultuur verrijkt. En deze houdt niet op bij de Nederlandse grens. Binnen de Europese Gemeenschap kan een goede samenwerking met Vlaanderen de economische en culturele ontwikkeling van de ruim 20 miljoen mensen in de Nederlandstalige regio bevorderen en de uitstraling ervan versterken.

X. De liberale lijn naar de toekomst

1 De moderne democratie functioneert door middel van politieke partijen, die de voertuigen zijn van de door hun aanhangers gehuldigde maatschappijbeschouwing en met elkaar wedijveren om deze te laten doorklinken in het overheidsbeleid. Bij alle kritiek die men op ons stelsel kan hebben is het toch moeilijk, de verscheidenheid van democratische partijen uit het politieke landschap weg te denken. De alternatieven die zijn aangedragen - zoals persoonlijke dictaturen of oligarchieën die zich door eigen ideologie geroepen voelen de staatsmacht van bovenaf uit te oefenen - zijn geen voorbeelden die tot navolging strekken. Voor liberalen wordt de democratische legitimiteit van het staatsgezag in ons land het best gewaarborgd indien het berust op het vertrouwen van vertegenwoordigende lichamen, die door de stemgerechtigde burgers op gezette tijden in volle vrijheid worden gekozen. Deze voorkeur voor de vertegenwoordigende democratie doet ons ook huiverig staan tegenover voorstellen tot invoering van referendum en/of volksinitiatief, die niet bij onze tradities aansluiten en geen garantie voor betere besluitvorming bieden.

2 Politiek zonder beginselen is een lege huls. Dat geldt ook in een tijd waarin de praktische en onmiddellijke belangen van de burgers, alsmede de persoonlijkheid van de politieke leiders, meer naar de voorgrond van hun bewustzijn zijn geschoven ten koste van algemene ideële motiveringen. Terecht blijven de meeste politieke partijen in ons land gegrond op een samenstel van beginselen van waaruit zij hun houding ten opzichte van de zich voordoende vraagstukken bepalen.

3 Ondanks de veelheid van politieke formaties wordt het beeld van ons hedendaagse partijwezen in hoofdzaak bepaald door drie

grote democratische politieke stromingen die van de christen-democraten, de sociaal-democraten en de liberaal-democraten Deze zijn alle van Europese oorsprong, hoewel zij nationale variaties vertonen die hun verklaring vinden in de verschillen tussen de nationale voedingsbodems waarin zij tot wasdom zijn gekomen Het bewustzijn van hun Europese origine is echter niet verloren gegaan In het Europese Parlement hebben zij multinationale fracties van gelijkgezinden gevormd De nationale partijen die daarachter staan, hebben samenwerkingsverbanden opgericht met het oog op de Europese verkiezingen De liberaal-democraten hebben reeds drie keer een gemeenschappelijk verkiezingsprogramma vastgesteld, waarin onze VVD een belangrijk aandeel heeft gehad

4 Voor ons is deze ontwikkeling nog slechts een begin De samenwerking tussen de diverse partijen van liberale signatuur dient te worden versterkt en verdiept De voortschrijdende integratie in EG-verband doet de grenzen tussen Europees en nationaal beleid steeds meer vervagen Er is in wezen slechts één beleid, dat in onderlinge samenhang op alle bestuursniveaus moet worden gevoerd Daarbij moet overal het liberale geluid doorklinken, voortkomend uit een coherente visie op wat lokaal, regionaal, nationaal en Europees tot stand moet worden gebracht

5 In Nederland is de VVD het verenigingspunt der liberalen Wij hebben daarbij nooit een monopolie opgeëist Wij zijn verheugd wanneer ook anderen dichterbij onze opvattingen komen Maar wij hebben de plicht om het geheel van ons liberale gedachtengoed te bundelen en uit te dragen via een partij die van dat gedachtengoed de kenmerken vertoont, het interne debat niet schuwend maar wel eensgezind naar buiten, niet dogmatisch maar wel beginselvast, niet opportunistisch maar wel praktisch Wij zijn geen getuigenispartij, maar een beginselpartij die mede gestalte wil geven aan het beleid Daarom zijn wij tot het dragen van verantwoordelijkheid tezamen met anderen in beginsel bereid

6 Het politieke spectrum in ons land pleegt in beeld te worden gebracht door middel van een rechte lijn, waarlangs de diverse partijen van uiterst links tot extreem rechts hun plaatsen krijgen toegewezen Wij menen dat deze beeldvorming die tot groot gedrang in het „midden” leidt, teveel op het verleden is geënt en niet goed meer bij de huidige omstandigheden past Wij geven de voorkeur aan het beeld van de driehoeksrelatie die de grote politieke stromingen onderling vertonen Zij zijn de drie politieke

elementen die het krachtenveld beheersen Teneinde het land van een regering te voorzien moet of wel door hen gezamenlijk een nationaal kabinet worden gevormd, dan wel twee van hen gaan een coalitie aan en de derde verblijft in oppositie Beide vormen hebben wij in de afgelopen decennia gekend Een derde mogelijkheid, nl dat één van de drie een meerderheid in de volksvertegenwoordiging behaalt, lijkt in onze politieke verhoudingen niet meer dan theoretisch

7 Een soortgelijke politieke driehoeksrelatie heeft in verschillende landen om ons heen geleid tot wisselende coalities van liberalen met christen-democraten, liberalen met sociaal-democraten of christen-democraten met sociaal-democraten Bij ons is dat niet het geval geweest De christen-democraten regeren altijd Het lijkt alsof verkiezingen ertoe dienen om uit te maken of zij dat met liberalen of met sociaal-democraten zullen doen In beginsel is dat een ongezonde toestand Een partij die permanent aan de macht is, dreigt zich om te vormen tot een regentenklasse In een optimaal functionerende democratie zou iedere partij af en toe ook het genoegen van de oppositie moeten smaken

8 Naar onze mening is de conclusie die de VVD uit dit alles moet trekken dat wij in de eerste plaats moeten doen waartoe een van de vorige verkiezingsprogramma's ons allen aanspoorde, namelijk gewoon onszelf te blijven Wij dienen een herkenbaar liberaal profiel te vertonen, of wij nu aan de regering deelnemen of oppositie voeren Onze strategie moet op alle bestuursniveaus erop gericht zijn, onze eigen prioriteiten duidelijk te stellen en uit te dragen teneinde te zien met wie wij de beste kansen hebben om onze verlangens in de praktijk verwezenlijkt te zien

9 Elke grote politieke stroming kent perioden van voor- en tegenspoed Het liberalisme en de VVD hebben bij herhaling getoond het sterkst te groeien wanneer hun idealen door de regering het minst in praktijk worden gebracht Vrijheidsdrang groeit tegen de verdrinking in Daarom is het goed dat de VVD juist nu zij van regeringsdeelneming is uitgesloten, het grote debat over de rol van het liberalisme in de komende jaren wil aangaan Zij kan zich dan, gesteund door vele kiezers, voorbereiden op deelname aan het bestuur op basis van haar beginselen en tradities die bij uitstek het antwoord kunnen geven op de uitdagingen van de jaren negentig Wij volgen onze eigen weg onder de banier van het liberalisme, door Huizinga zo prachtig gekenschetst als „al wat een vrij mens waardig is”

XI.

Uitspraken van de algemene vergadering van de VVD, gedaan op 5, 6 en 27 april 1991 tijdens de discussies over de door de commissie „Hoofdpijnen” uitgedragen nota „Ongebroken lijnen - een liberaal perspectief”.

Algemeen

De nota van de commissie en haar commentaar op de ingediende resoluties worden in het algemeen door de algemene vergadering gunstig ontvangen. Daarbij heeft zij t.a.v. een aantal onderwerpen de uitgangspunten van de commissie willen preciseren, nader uitwerken of nuanceren. De desbetreffende uitspraken van de algemene vergadering volgen hieronder. Ter verduidelijking gaan deze in enkele gevallen vergezeld van uittreksels uit het commentaar, dat de commissie „Hoofdpijnen” op de terzake ingediende resoluties had geleverd.

Procedure

De algemene vergadering betuigt haar instemming met de wijze van behandeling die wordt voorgesteld in resolutie 28 (KC 's-Gravenhage), luidende als volgt:

De vergadering bijeen etc constaterende

- dat de nota „Ongebroken lijnen” als handvat kan dienen voor verdere discussie in de partij en uitgangspunt zal zijn voor de opstelling van het verkiezingsprogramma 1994-1998,
- dat resoluties betrekking dienen te hebben op de strekking per hoofdstuk,
- dat bovengenoemde nota niet amendeerbaar is en de ingediende resoluties derhalve niet leiden tot tekstwijzigingen

Overwegende

- dat een open discussie over voors en tegens en mogelijke oplossingsrichtingen van de diverse politieke standpuntbepalingen over de uitdagingen van 1994-1998 de beste waarborg biedt om een gedegen positiebepaling te bereiken,
- dat een open discussie slechts verkregen kan worden door per politiek discussiepunt de inhoud van alle hierop ingediende resoluties te bespreken en niet alleen de meest verstrekkende,
- dat een open discussie slechts verkregen kan worden indien zoveel mogelijk leden op het congres deelnemen aan de discussie zonder dat zij zich per definitie aan een van te voren aangegeven stemadvies van hoofdbestuur, afdeling of kamercentrale gebonden voelen verzoekt het hoofdbestuur de behandeling van de resoluties zodanig te laten plaatsvinden dat
- op basis van de ingediende resoluties geselecteerde clusters van

- politieke onderwerpen worden besproken,
- de inhoud van alle hierop ingediende resoluties bij de discussie wordt betrokken,
- er een evenwichtige tijdsindeling over de diverse clusters van politieke onderwerpen aangehouden wordt,
- dat er niet per resolutie wordt gestemd, maar dat een conclusie getrokken wordt aan het eind van de discussie over de betreffende cluster van politieke onderwerpen Deze conclusie - eventueel bekrachtigd door een peiling hierover bij de aanwezigen op de algemene vergadering - vormt dan de besluitvorming van de partij over het desbetreffende cluster van onderwerpen,
- dat de weerslag van deze conclusies het handvat zal zijn van de verkiezingsprogramma commissie voor 1994-1998 en gaat over tot de orde van de dag

Status van de nota „Ongebroken lijnen”

Tekst van het commentaar van de commissie

De status van „Ongebroken lijnen” was bedoeld als die van een discussienota die niet door de partij wordt aangenomen, verworpen of geamendeerd, maar die tezamen met de conclusies uit de te voeren discussie een grondslag kan vormen voor themadagen en nadere studies, teneinde zodoende bouwstenen aan te dragen voor het volgende verkiezingsprogramma van de VVD

Uitspraak van de algemene vergadering:

De algemene vergadering ondersteunt de strekking van resolutie 29 (afd. Haarlem), die hieronder is afgedrukt. Zij besluit tevens dat de uitspraken die ter afsluiting van de discussies over de diverse clusters worden gedaan, schriftelijk zullen worden vastgesteld en aan de nota „Ongebroken lijnen” gehecht.

Tekst

De vergadering bijeen,
overwegende dat

- het tijdsbestek dat uitgetrokken is voor de behandeling van het rapport „Ongebroken lijnen” te kort is om alle onderwerpen diepgaand te bespreken,
 - een voortgaande discussie over het te voeren beleid binnen de partij wenselijk is,
- besluit
- het hoofdbestuur op te dragen om voor die onderwerpen waarover veel resoluties zijn ingediend, alsook voor die onderwerpen waarover de stemverhoudingen binnen de partij niet ondubbelzinnig vast liggen, in de komende drie jaar themacongressen te organiseren ter voorbereiding van een uitgebreide discussie op een algemene vergadering

Ad „I. De liberale boodschap”

Met betrekking tot het liberale gedachtengoed wenst de vergadering als aanvulling op hetgeen door de commissie daarover is geschreven nogeens uitdrukkelijk de vijf beginselen te onderstrepen die in de Beginselverklaring van de VVD als grondslag van de liberale politiek worden genoemd, nl. vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale rechtvaardigheid en de gelijkwaardigheid van alle mensen. Zij spreekt tevens uit dat het begrip „solidariteit” niet mag worden opgevat als een collectivisering van de individuele verantwoordelijkheid, die voor liberalen centraal blijft staan.

De algemene vergadering betuigt voorts haar uitdrukkelijke instemming met resolutie 75 (afdeling Wassenaar), luidende als volgt:

Tekst

Het erkennen van de rechten en plichten van het individu in wet- en regelgeving is slechts een technische vertaling van de directe en indirecte gelijkwaardigheid van mensen - mannen en vrouwen - in het maatschappelijk verkeer, niet meer en niet minder. Het heeft derhalve niets te maken met heel andere begrippen zoals onverantwoordelijkheid, zelfzucht, egocentrisme en een „ik-maatschappij”, waarin ieder alleen voor zichzelf opkomt, geen rekening met elkaar houdt en niet solidair is. Het heeft ook niets te maken met een verkilde of ook wel „atomistische” samenleving, zoals andere politieke stromingen - speciaal de christen-democratische - om haar moverende redenen via begripsverwarring ons en anderen willen doen geloven. De verwarring tussen de begrippen individualisme en individualisering enerzijds en egocentrisme anderzijds dient krachtig te worden bestreden.

Ad „II. Naar het jaar 2000”

1. Vooruitlopend op de discussie over de meer specifieke milieu-paragrafen in de nota „Ongebroken lijnen” onderstreept de algemene vergadering het centrale belang van dit vraagstuk, dat in al zijn facetten betrokken dient te worden bij het te voeren beleid en bij alle relevante afwegingen zijn rol zal hebben te spelen.

2. De algemene vergadering stemt in met wat de commissie heeft gezegd over het falen van het marxisme-leninisme in Midden- en Oost Europa. Tevens onderschrijft zij resolutie 55 (KC Utrecht), luidende als volgt:

Tekst

Op zichzelf verheugende ontwikkelingen in andere landen dienen nuchter en met respect te worden getoetst op duurzaamheid en liberaal gehalte

3. Na een uitvoerige en levendige gedachtenwisseling over de verhouding kiezer-gekozene en het dreigende isolement van „de politiek” spreekt de algemene vergadering de wens uit, dat de discussie binnen de VVD over dit onderwerp wordt voortgezet en uitgediept. Zij neemt met instemming ervan kennis, dat op korte termijn een themacongres daarover zal worden gehouden. Zij onderschrijft tenslotte de door de commissie verdedigde opvatting, dat het niet gewenst is via partij-reglementering de ambtstermijn van gekozenen aan een tevoren vastgesteld maximum te binden.

4. De algemene vergadering wenst een duidelijke visie vanuit de liberale beginselen op wat de taken van de overheid dienen te zijn ten aanzien van de beleidsterreinen die ter discussie staan. Komende themacongressen zullen daaraan principiële en gedetailleerde aandacht moeten besteden

Ad „III. Het bevorderen van de vrede”

Uittreksel uit het commentaar van de commissie ten aanzien van de Oost-Westrelatie

In de visie van de commissie dient het beginsel van collectieve veiligheid te worden gehandhaafd (dus geen her-nationalisatie van de defensie maar handhaving van het bondgenootschappelijk kader) De standvastigheid van de NAVO en het falen van het communistische stelsel hebben tot de vrijwording van de buitenste ring van het Sovjet-imperium in Europa geleid. Echter, de Sovjet-Unie blijft een militaire supermacht en er is veel explosieve conflictstof in Midden- en Oost-Europa opgehoopt. Daarom blijft voor ons een goed functionerend gezamenlijk verdedigingsstelsel essentieel. Samenwerking tussen Europa en Noord-Amerika is daartoe nodig, maar de Europese „pijler” van de NAVO dient versterkt te worden, waarbij ook de West-Europese Unie een rol heeft te spelen. Op wat langere termijn is dit alles niet los te zien van de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap (de „politieke unie”), die moet uitmonden in een coherente en democratisch gecontroleerde Europese bijdrage aan stabiliteit en veiligheid, gebaseerd op een gemeenschappelijk buitenlandse politiek.

Uitspraken van de algemene vergadering:

1. Ten aanzien van de ontwikkeling van de Oost-West relatie en de daaruit te trekken consequenties kan de vergadering zich in algemene zin verenigen met hetgeen daarover door de commissie is gezegd. Zij bevestigt daarbij uitdrukkelijk dat de gedachte van een op twee pijlers (een Amerikaanse en een Europese) berustend Atlantisch veiligheidsstelsel niet als alternatief tot de NAVO, maar juist als een versterking daarvan moet worden gezien en daarop dient te zijn gericht.

Zij betuigt tevens haar instemming met resolutie 110 (Defensiecommissie) luidende als volgt:

Tekst

Onder de „middelen” voor een Europees veiligheidsbeleid dient begrepen te worden

- een democratisch gecontroleerde gemeenschappelijke buitenlandse politiek, bijvoorbeeld via de EG
- een Europese defensiemacht, als bijdrage aan de NAVO, met de mogelijkheid ook buiten het NAVO-gebied te opereren, voornamelijk bijvoorbeeld in het WEU-kader

2. Na een levendige discussie over de structuur van de Nederlandse strijdkrachten en de rol van dienstplichtigen daarin spreekt de algemene vergadering de wens uit dat de defensiecommissie de besluitvorming in de partij op dit punt nader en meer in detail voorbereidt, zich daarbij met name baserende op de resoluties 125 (oc. België), 130 (afd. Leeuwarden) en 133 (Defensiecommissie) luidende als volgt:

125 (oc. België)

Tekst

De leden van de ondercentrale België, in vergadering bijeen op 16 01 1991,

overwegende dat de dienstplicht alleen van toepassing is op mannen en dat heden nog slechts één op de tien dienstplichtigen voor daadwerkelijke dienst wordt opgeroepen, van mening zijnde dat het onrechtvaardig is dat slechts een zeer beperkt gedeelte van de Nederlandse bevolking in personele zin een gedwongen bijdrage moet leveren aan de Nederlandse defensie-inspanning,

overwegende dat het perspectief van de jaren negentig lijkt te wijzen in de richting van kleinere strijdmachten, die flexibel en uiterst beweeglijk, goed getraind, uitgerust en gemotiveerd zijn, spreken de mening uit dat de stellingname, zoals verwoord in paragraaf III-7 van het rapport „Ongebroken lijnen”, dat het huidige systeem van beroepskader en dienstplichtigen dient te worden gehandhaafd, een te absoluut karakter heeft. De mo-

gelijkheid tot de vorming van een krijgsmacht bestaande uit be-roepspersoneel en vrijwilligers die goed getraind en gemotiveerd zijn, dient te worden open gelaten

130 (afdeling Leeuwarden)

Tekst

Gezien de gewijzigde internationale verhoudingen acht de afde-ling Leeuwarden het wenselijk, alvorens een uitspraak over de handhaving van de dienstplicht te doen (punt 7), hierover de discussie binnen de partij te openen teneinde in de toekomst met een goed gefundeerd standpunt te komen

133 (Defensiecommissie)

Tekst

In paragraaf 7 wordt de dienstplicht tot VVD-hoofddlijn van beleid verheven De vraag is of de dienstplicht al dan niet in de huidige vorm gehandhaafd moet worden, is vooral afhankelijk van de omvang van de toekomstige krijgsmacht Over de personele invulling van de krijgsmacht, welke is afgeleid van het toekomstige veiligheidsbeleid, zal derhalve in de partij nog een discussie moeten plaatshebben

Ad „IV De Europese Gemeenschap”

Uittreksel uit het commentaar van de commissie op de ingediende resoluties

Terecht wordt in een aantal resoluties het „democratisch deficit” in de EG gehekelde, dat wordt veroorzaakt door het teloorgaan van nationale parlementaire bevoegdheden die nog onvoldoende op Europees niveau worden gecompenseerd Nationale par-lementen zijn de natuurlijke bondgenoten van het Europese par-lement in de strijd voor een democratisch functionerende Ge-meenschap. Op een recente bijeenkomst van nationale en Eu-ropese parlementariërs in Rome is daarvoor een goede grondslag gelegd

Enkele resoluties snijden het dilemma aan dat gevormd wordt door de noodzakelijke „verdieping” van de EG enerzijds en de toetreding van nieuwe lidstaten (Scandinavië, Centraal- en Oost-Europa) anderzijds Naar de mening van de commissie moet „verdieping” voorop blijven staan, omdat deze juist een voor-waarde is voor het opnemen van nieuwe leden zonder de Ge-meenschap tot desintegratie of machteloosheid te veroordelen In een aantal gevallen kunnen associatieverdragen met kan-didaatleden een goede overbrugging vormen naar een toekomstig volledig lidmaatschap

De meeste resoluties bevestigen een federatieve structuur als uiteindelijk de meest gewenste. De commissie heeft daaraan de gedachte verbonden van „nevensgeschikte” bevoegdheden, omdat daardoor de Europese en nationale competentiegebieden duidelijker worden onderscheiden. Alleen datgene wat slechts in Europees verband adequaat kan worden geregeld, dient naar het Europese niveau te worden overgeheveld. Dit betekent een zorgvuldige afbakening van de onderscheiden bevoegdheidsgebieden.

Uitspraak van de algemene vergadering:

De algemene vergadering deelt de visie op de toekomstige ontwikkeling van de Europese Gemeenschap zoals die door de commissie in haar nota en in haar commentaar op de terzake ingediende resoluties is neergelegd. Zij wenst daarbij uitdrukkelijk te onderstrepen dat het democratisch gehalte van de besluitvorming in de EG moet worden verhoogd door verdere uitbreiding van de bevoegdheden van het Europese Parlement, waardoor tevens een beter evenwicht tussen de instellingen van de EG wordt verkregen. Ook wil zij waarschuwen tegen de gevaren van centralisme en bureaucratisering die ook op Europees niveau aanwezig zijn. Zij onderschrijft de daartoe strekkende resoluties 178 (afd. Enschede) en 195 (afd. Albrandswaard), luidende als volgt:

178 (afdeling Enschede)

Tekst

De algemene vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie in vergadering bijeen op 5 en 6 april te Amersfoort, overwegende dat liberalen decentralisatie voorstaan, dat ook in het kader van de EG de neiging bestaat tot centralisme en bureaucratie, spreekt uit dat gewaakt moet worden tegen EG-bemoedenis met zaken die niet noodzakelijkerwijs op Europees niveau geregeld hoeven te worden

195 (afdeling Albrandswaard)

Tekst

Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor het voorkomen van bureaucratiseringsprocessen op Europees niveau

Ad „V Milieu, energie en ruimte”

1. De beschouwingen van de commissie en de ingediende resoluties

over de verschillende componenten van een effectief milieubeleid worden aan een uitvoerige discussie onderworpen. Erkennende dat het beleid terzake over een breed instrumentarium moet kunnen beschikken, spreekt de algemene vergadering zich ervoor uit dat het zo marktconform mogelijk moet zijn en impulsen moet geven tot schone produktietechnieken. De vergadering ondersteunt in dat verband de resoluties 219 en 225 van de kamercentrale Den Helder, luidende als volgt:

219 (KC Den Helder)

Tekst

De industrie dient krachtig te worden gestimuleerd tot snelle ontwikkeling van milieuvriendelijke productieprocessen om de schade, die wordt veroorzaakt door de huidige productie geheel te voorkomen, danwel sterk te beperken. Kortom milieutechnologie gericht op het ontwerpen van milieuvriendelijke productieprocessen moet versneld worden doorgevoerd.

225 (KC Den Helder)

Tekst

Voor vervuilende productieprocessen en milieu-onvriendelijke handelingen zal moeten worden betaald, zowel door producent als consument. Het betalen voor vervuilende activiteiten betekent echter niet dat men door mag gaan met vervuilen. Belastingen en heffingen op vervuilende activiteiten moeten worden gebruikt voor het teniet doen van vervuiling, voor verandering naar milieuvriendelijke productieprocessen. De kosten zullen in de prijs tot uitdrukking moeten komen.

2. De algemene vergadering acht het wenselijk, dat over het bevolkingsvraagstuk in zijn verschillende aspecten een themacongres wordt gehouden.

3. Met betrekking tot de energie wenst de algemene vergadering de beschouwingen van de commissie aan te vullen door de strekking te onderschrijven van de resoluties 230 en 235 van de KC Den Helder, luidende als volgt:

230 (KC Den Helder)

Tekst

De beschikbaarheid van voldoende en betaalbare energie is een essentiële voorwaarde voor de instandhouding van onze welvaart. Het gebruik van fossiele brandstof, zoals dat tot op heden gebeurt, levert gevaar op voor ons milieu. Bij het opwekken van energie met behulp van fossiele brandstof dient dit met technieken te gebeuren, dat de minste schade aan het milieu berokkenen. De opwekking van „schone” energie met andere middelen dan

fossiele brandstof dient krachtig te worden gestimuleerd en uitgevoerd Wetenschap en bedrijfsleven dienen hierin nauw samen te werken

235 (KC Den Helder)

Tekst

De behoefte aan energie zal sterk blijven stijgen, vooral in de ontwikkelingslanden. Maatregelen ter besparing van energie zijn dringend nodig, zullen moeten worden ontwikkeld en toegepast. Daar de hoeveelheid fossiele brandstof eindig is en andere methoden voor het opwekken van energie niet voldoende zijn, zal de opwekking van kernenergie noodzakelijk zijn. Daarom moeten de onderzoeken naar het opwekken van veilige kernenergie doorgaan, met het oogmerk steeds veiliger kerncentrales te bouwen.

Wij zullen daarmee nu moeten doorgaan, om de energievoorzieningen in de toekomst veilig te stellen. De vraag of er wel of geen kerncentrales in Nederland moeten worden gebouwd is niet relevant. Een kerncentrale vlak over onze grenzen is even „gevaarlijk” als een, die er binnen ligt. Het betrekken van kernenergie uit het buitenland is struisvogelpolitiek. Kerncentrales moeten daarom volstrekt veilig worden. De ontwikkeling van veilige kernenergie is derhalve een Europese zaak, evenals een samenhangend en evenwichtig energiebeleid.

4. De algemene vergadering bevestigt de keuze voor Nederlands distributiefunctie binnen het grotere Europese verband. Zij aanvaardt de consequenties van deze keuze, met name op het gebied van de infrastructuur en de noodzakelijke rijke schakering van vervoersfaciliteiten. Tevens onderstreept zij het belang van de „abstracte infrastructuur” (netwerken van telecommunicatie op basis van Europese richtlijnen).

5. Ten aanzien van de toekomstige organisatie van het landsbestuur vindt een lange en levendige discussie plaats, waarbij ook de desbetreffende paragrafen uit hoofdstuk VI van de nota en de daaromtrent ingediende resoluties worden betrokken.

De algemene vergadering onderschrijft uitdrukkelijk de strekking van resolutie 252 (Vereniging van Staten- en Raadsleden/commissie Binnenlandse Zaken) en spreekt uit dat de inhoud daarvan richtinggevend voor de partij dient te zijn. Deze resolutie luidt als volgt:

Tekst

Bij het kritisch bezien van het functioneren van de diverse bestuurslagen en een herverkaveling van taken moet een aantal

uitgangspunten in acht worden genomen

1 Binnen nader vast te stellen kaders - waarbij per taak één bestuurslaag voor de uitvoering en één bestuurslaag voor het toezicht en de coördinatie verantwoordelijk is - moeten er mogelijkheden zijn voor pluriformiteit en regionale differentiatie, zowel wat betreft de vorm als het tijdspad van invoering,

2 Voor een groot deel van het land zal een aangepaste WGR voldoen, dit is niet het geval voor grote stadsregios, daarvoor zullen op korte termijn ook bestuurlijk oplossingen moeten worden geboden,

3 Grote stadsregios dienen voor bepaalde taken bestuurlijke bevoegdheden te krijgen, zodat deze taken samenhangend en effectief bestuurlijk op die schaal kunnen worden aangepakt waar deze zich voordoen,

4 Binnen stadsregios kunnen de bestaande gemeenten in principe gehandhaafd blijven voor al die taken waarvan het belangrijk is dat het bestuur en de uitvoering zo dicht mogelijk bij de burger blijven,

5 Door een consequente nevenschikking van taken tussen gemeenten, agglomeratieorganen en de provincie moet worden voorkomen dat er een extra („4e”) bestuurslaag ontstaat (Geen doublures en helder voor de burger, slechts één aanspreekpunt),

6 Nieuw te vormen bestuursorganen dienen uiteindelijk rechtstreeks te worden gekozen, eventueel in combinatie met de verkiezingen van de gemeenteraad,

7 Vooral gezien de Europese dimensies zijn de huidige provincies te klein, een verdeling van het land in 3, 4 of 5 landsdelen kan een oplossing zijn, gekoppeld aan een overdracht van rijkstaken aan deze landsdelen

6. De algemene vergadering bevestigt tevens het in verschillende resoluties tot uitdrukking gebrachte liberale streven naar afslanking van het overheidsapparaat ten einde te komen tot een kleine, duidelijke en slagvaardige overheid.

7. Met instemming begroet de vergadering de mededeling, dat de Teldersstichting binnenkort een rapport zal uitbrengen over het vraagstuk van de toetsing van wetgeving aan de Grondwet.

Ad „VI Wetten, burgers en overheden”

1 In een levendige discussie over de immigratieproblemen spreekt de algemene vergadering zich uit tegen stemmingmakerij op dit gebied. Zij wijst op de noodzaak van een samenhangend immi-

gratiebeleid in Europees verband. De vergadering onderschrijft dat Nederland geen massa-immigratieland kan zijn, maar bevestigt dat onze traditionele gastvrijheid aan politiek vervolgd moet worden hooggehouden. Zij spreekt uit dat het beleid gericht moet zijn op inburgering van legale immigranten met alle rechten en plichten van dien. Zij besluit, de verdere conclusies uit de discussie te betrekken bij de behandeling van hoofdstuk IX van de nota waarin dit probleem eveneens aan de orde komt.

2. Uitgaande van de liberale eis tot rechtsgelijkheid spreekt de algemene vergadering zich ervoor uit dat wanneer het openbaar ministerie tijdens een proces in de gelegenheid wordt gesteld vormfouten te herstellen, ook de burger over deze mogelijkheid moeten kunnen beschikken.

3. Na een uitvoerige discussie over de wenselijkheid van een (beperkte) indentificatieplicht betuigt de algemene vergadering haar instemming met de strekking van resolutie 309 (afd./KC Rotterdam), luidende als volgt:

Tekst

De vergadering bijeen,
overwegende dat

- a met name het gestelde in hoofdstuk VI, punten 2 t/m 5, onontkoombaar leidt tot een identificateplicht,
- b dit, mits goed - dus beperkt - georganiseerd, niet tot een aantasting van de persoonlijke vrijheid behoeft te leiden (immers het is een goede plicht om jezelf eerlijk bekend te maken),

verzoekt

de VVD initiatieven te nemen om te komen tot een deugdelijke doch beperkte regeling welke uitsluitend deze identificateplicht betreft

4. Met nadruk onderschrijft de algemene vergadering resolutie 331 (KC Dordrecht), luidende als volgt:

Tekst

Democratisch tekort.

Het is noodzakelijk veel aandacht en inhoud te geven aan het begrip „democratisch tekort”, vanwege het gevaar voor het uithollen van de democratische controle

Ad „VII Welvaart en werk”

1. De algemene vergadering onderstreept de liberale gehechtheid

aan een gezonde, goed gespreide en flexibele economie, gebaseerd op marktprincipes en mededinging. De komende voltooiing van de Europese markt geeft aan dat alles een extra urgentie en verhoogt de noodzaak tot aanwas van nieuwe innoverende ondernemingen die in een dynamisch klimaat moeten kunnen opereren.

2. Ten aanzien van de ontwikkeling van de Nederlandse economie, de werking van de markt en het beheer der openbare financiën wil de algemene vergadering de door de commissie aangegeven uitgangspunten nader preciseren door uitdrukkelijke steun te verlenen aan de resoluties 345 (afd. Haarlem), 348 (KC.

's-Gravenhage), 349 (afd. Leusden), 350 (KC. Dordrecht), 355 (oc. Hoeksche Waard), 356 (afd./KC. Rotterdam) en 363 (KC Den Helder), luidende als volgt:

345 (afdeling Haarlem)

Tekst

overwegende dat

- het van groot belang is dat de Nederlandse economie flexibeler wordt
- niet alleen de arbeidsmarkt, maar ook andere sectoren van de economie nog vele starheden kennen
- internationale organisaties de noodzaak tot het flexibeler maken van de economie veelal benadrukken
- met name een liberale partij oog moet hebben voor een goede werking van het marktmechanisme
- „Ongebroken lijnen” hier onvoldoende aandacht aan besteedt constaterende dat
- in hoofdstuk 2 3 van „Ruimte voor liberalisme” een aantal gebieden wordt genoemd waarop de marktwerking nog aanzienlijk verbeterd kan worden

besluit

- dat het in hoofdstuk 2.3. van „Ruimte voor liberalisme” verwoorde toegevoegd zal worden aan de uitgangspunten voor het beleid van de VVD en voor toekomstige discussies daarover

348 (KC 's-Gravenhage)

Tekst

Subsidieverlening

Liberalen zijn van mening dat subsidieverlening dient te geschieden op toetsbare algemene uitgangspunten

Dergelijke uitgangspunten zijn bijv

- met subsidie dient geen inkomenspolitiek gevoerd te worden Dit dient via belastingheffing te gebeuren,
- subsidies moeten gericht zijn op de bijdrage tot een oplossing voor een maatschappelijk probleem,

- subsidies moeten alleen ingezet worden als dit instrument een meerwaarde levert ten opzichte van andere instrumenten (investeringsubsidies aan bedrijven die toch al zouden investeren kan dus niet meer)

349 (afdeling Leusden)

Tekst

Voorstel om aan 7 2 toe te voegen:

De concurrentiepositie die een land tegenover de omliggende landen heeft is in grote mate bepalend voor de economische groei. Het klimaatscheppend beleid van de overheid dient dan ook gericht te zijn op het bereiken of behouden van een goede concurrentiepositie.

350 (KC Dordrecht)

Tekst

Onder noodzakelijke overheidsuitgaven voor de infrastructuur in het kader van een klimaatscheppend beleid van de overheid dient niet alleen de fysieke en fiscale infrastructuur te worden begrepen, maar ook de wetgeving en de voor een goed industrieklimaat benodigde technologische infrastructuur.

Deze laatste dient als flankerend beleid naast de initiatieven op dit gebied in Europees kader te worden gezien.

355 (oc Hoeksche Waard)

Tekst

Er dient meer aandacht te worden besteed aan de belangen van het midden- en kleinbedrijf met name werkgeverslasten dienen kritisch bekeken te worden gezien de concurrentiepositie binnen Europa.

356 (afdeling/kamercentrale Rotterdam)

Tekst

De vergadering bijeen overwegende dat

- a. teveel besluiten worden genomen die bij nader inzien niet of moeilijk uitvoerbaar blijken te zijn,
- b. ook de overheidstaken efficiënter kunnen worden uitgevoerd en georganiseerd,

bepleit dat

- 1. haalbaarheid, controleerbaarheid en uitvoerbaarheid van beleid vooraf (voor zover mogelijk) getoetst worden,
- 2. regelmatige beleidsevaluatie inzake lopend beleid plaats heeft;
- 3. de VVD initiatieven neemt om te komen tot „balansverkering” bij de overheid

363 (KC Den Helder)

Tekst

Er dient in de overheidsbegroting onderscheid te worden gemaakt tussen kapitaalinvesteringen en overige uitgaven

3. Met betrekking tot de landbouw ondersteunt de algemene vergadering na een levendige discussie over de terzake ingediende resoluties het standpunt, dat door de commissie in haar nota en in haar commentaar is ingenomen en dat als volgt kan worden samengevat:

In haar paragraaf over de landbouw heeft de commissie naar evenwichtigheid gestreefd. Twee opvattingen staan immers tegenover elkaar. De ene wil de landbouw zien als een economische activiteit die onder dezelfde voorwaarden dient te worden verricht als voor andere gelden. De tweede wil marktgerichtheid met tot richtsnoer nemen en stelt het voortbestaan van goed geleide bedrijven primair, ten behoeve van een gegarandeerde voedselvoorziening tegen redelijke prijzen.

Dit laatste was ook een uitgangspunt van het Europese landbouwbeleid, zoals dat destijds werd geformuleerd. Ook echter wanneer men dit wil handhaven, dient men oplossingen te vinden voor schadelijke milieu-effecten, structurele overproductie en het dumpen van Europese overschotten tegen afbraakprijzen op de wereldmarkt.

De algemene vergadering onderschrijft voorts de stelling dat de landbouw een belangrijke rol kan spelen bij de instandhouding en het herstel van gronden met belangrijke natuur- en landschapswaarde.

Ad „VIII. De sociale rechtsstaat”

1. De algemene vergadering onderschrijft de stelling dat ons huidige stelsel van sociale voorzieningen te ingewikkeld en ondoorzichtig is geworden, dat het gevaren oproept voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de burgers en dat het de positie van onze economie binnen het zich verenigende Europa dreigt te verzwakken. Na een levendige discussie spreekt de vergadering zich uit voor een algehele en grondige herziening van het stelsel, liever dan voor pogingen om het op detailpunten van regelgeving en uitvoering te verbeteren.

2. Uitgaande van het liberale beginsel van sociale rechtvaardigheid dient de beoogde herziening gericht te zijn op eenvoud, controleer-

baarheid, herstel van de eigen verantwoordelijkheid en individualisering, waarbij prikkels worden ingebouwd die de herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid van mannen en vrouwen stimuleren.

3. Ten aanzien van de AOW bevestigt de algemene vergadering, dat deze volledig moet blijven gehandhaafd en dat daaraan niet mag worden getornd.

4. Na een uitvoerige gedachtenwisseling over de in de nota „Ongebroken lijnen” genoemde gedachte van het instellen van een basisinkomen voor iedereen spreekt de algemene vergadering zich uit voor een nadere discussie daaromtrent. Zij acht een themadag daartoe de meest aangewezen methode.

5 Met betrekking tot de gezondheidszorg stemt de algemene vergadering in met het uitgangspunt van de commissie, nl. dat meer marktgerichtheid gewenst is maar dat daaraan grenzen worden gesteld door de noodzaak de gezondheidszorg voor een ieder toegankelijk te houden. Voorts legt de vergadering sterke nadruk op het belang van preventie.

Zij spreekt tenslotte haar bezorgdheid uit over het gevaar van een afglijding naar een vorm van volksverzekering die de bureaucratisering nog zal verergeren en de rechten en vrijheden van verzorgden en verzorgers nog verder zal beknotten.

Bij de bestuurlijke organisatie van de zorg dient de grote ervaring in het oog te worden gehouden, die de provinciale besturen op dit gebied bezitten.

Ad „IX De ontplooiing van de mens in een samenleving met grote mogelijkheden voor allen”

1. De algemene vergadering stemt in met de stelling van de commissie, dat er op het gebied van de emancipatie van de vrouw nog achterstanden zijn in te halen en dat het dus juist is, de aandacht daarvoor in liberale beleidsdocumenten tot uiting te brengen.

2. Uitgaande van wat de commissie in punt 1 heeft verwoord over de vrijheid van geest en lichaam die bij het liberale mensbeeld past, betuigt de algemene vergadering haar instemming met resolutie 447 (afd. Zoetermeer), luidende als volgt:

Tekst

De ontwikkeling van nieuwe genetische technieken (DNA-technologie) brengt ons een wereld van toepassingsmogelijkheden op het gebied van gezondheidszorg, landbouw en milieutechniek. De technische en maatschappelijke gevolgen van een aantal van deze technieken zijn echter nog niet goed te overzien. De maatschappij moet ervoor zorgdragen dat de toepassingen van deze technieken in veilige en gewenste richting plaatshebben. Het is de opvatting van de afdeling, dat zuiver wetenschappelijk onderzoek op dit terrein zoveel mogelijk bevorderd moet worden. De resultaten moeten openbaar zijn in voor velen begrijpelijke vorm, zodat maatschappelijke controle kan plaatsvinden.

Het al dan niet invoeren van bepaalde, met behulp van deze technieken verkregen producten of processen in de maatschappij dient steeds kritisch afgewogen te worden. De producten/technieken moeten maatschappelijk nut hebben en gericht zijn op de verbetering van de kwaliteit van het leven (gezondheidszorg, voedselvoorziening, milieutechnologie), de risico's moeten zoveel mogelijk bekend en in elk geval maatschappelijk geaccepteerd zijn.

Om internationaal een vooraanstaande rol te vervullen op het gebied van DNA-technologie dient Nederland bepaalde specialisaties te bevorderen en initiatieven op het gebied van maatschappelijke regelgeving te ontwikkelen. Ook kan ons land (mee)werken aan de voorbereiding van de infrastructuur voor de verbreiding van kennis op dit gebied (onderwijs, informatietechnologie).

3. In een uitvoerige en levendige discussie onderstreept de algemene vergadering het grote belang dat door liberalen aan het onderwijs wordt gehecht. Zij neemt met instemming kennis van de toezegging van het hoofdbestuur, daarover een themadag te organiseren. Deze zal in overleg met de onderwijscommissie worden voorbereid. Daarbij dient bijzondere aandacht te worden besteed aan het beroepsonderwijs, dat in Nederland stiefmoederlijk is behandeld.

4. Ter afsluiting van de discussie over vreemdelingenbeleid en de noodzakelijke inburgering van allochtonen, die bij de behandeling van vorige hoofdstukken ter sprake zijn gekomen, wenst de vergadering de beschouwingen van de commissie daaromtrent aan te vullen door haar instemming te betuigen met de resoluties 270 (KC Den Helder), 272 (KC Utrecht) en 490 (afd./KC Rotterdam), luidende als volgt:
270 (KC Den Helder)

Tekst

Ons land heeft jaren een stroom van immigranten opgevangen, die inmiddels een plaats in onze maatschappij hebben verworven. Bij deze plaats horen rechten en plichten. Tot deze plichten behoort volgens de VVD bijvoorbeeld het beheersen van de Nederlandse taal. Voor het functioneren van onze samenleving is dit noodzakelijk.

Overheid en maatschappij dienen respect op te brengen voor de wens eigen culturele normen en waarden zoveel mogelijk te handhaven binnen het Nederlandse staatsbestel. Hiervoor dient ruimte geschapen te worden. Discriminatie en racisme dienen te allen tijde met kracht te worden bestreden. De inmiddels in ons land verblijvende immigranten en zij die dat waren, dienen exact dezelfde rechten te hebben als de overige Nederlanders. Om dit proces in alle rust enige ruimte te geven, valt te overwegen om, alleen echte politieke vluchtelingen en mensen, die hier komen in het kader van gezinshereniging toe te laten.

272 (KC Utrecht)

Tekst

De toenemende krapte van opvangmogelijkheden in Europa in het algemeen en in Nederland in het bijzonder laat opvang op grond van welvaartsverschillen niet langer toe, wil er althans ruimte behouden blijven voor de opvang van vluchtelingen die om politieke redenen ernstig gevaar lopen.

490 (afdeling/kamercentrale Rotterdam)

Tekst

De vergadering bijeen overwegende dat

- a in de toekomst Nederland zich als een immigratieland zal moeten opstellen,
- b de instroom van mensen kan bestaan uit werkers, vluchtelingen, studenten en gezinsleden,
- c het van belang is dat de instroom goed verloopt, bepleit dat
 - 1 de immigranten in de gelegenheid moeten zijn om zelf de verantwoordelijkheid voor hun inburgering op zich te kunnen nemen,
 - 2 de immigranten enerzijds deel moeten kunnen nemen aan de algemene voorzieningen binnen de Nederlandse samenleving, en anderzijds de gelegenheid moeten hebben hun eigenheid te kunnen cultiveren.

Ad „X De liberale lijn naar de toekomst”

1. De algemene vergadering bevestigt haar gehechtheid aan de representatieve democratie, waarbij de verantwoordelijkheid voor de te nemen beslissingen berust bij volksvertegenwoordigers die gekozen zijn op basis van politieke programma's waarin de problemen in hun onderlinge samenhang zijn gepresenteerd. Daarnaast herinnert zij eraan, dat ons staatsbestel het houden van een consultatief referendum op lokaal niveau toelaat

2 Uittreksel uit het commentaar van de commissie op de ingediende resoluties betreffende het politieke krachtenveld in ons land en de plaats van liberalen daarin

Over het algemeen wordt onze stelling dat het „links-rechts” beeld verouderd is, onderschreven

De kritiek dat wij ons teveel tegen anderen zouden hebben afgezet, vinden wij niet gerechtvaardigd. Wij hebben dat in onze nota juist zoveel mogelijk vermeden. Maar waar het gaat om de positie van de VVD in het politieke krachtenveld, moeten wij duidelijk zeggen waar wij staan, zonder onnodig anderen aan te vallen maar ook zonder de bestaande verschillen te verdoezelen. Zo hebben wij duidelijk blijk gegeven van onze wens dat de VVD een beginselpartij blijft. Andere partijen hebben uiteraard het recht om zich anders op te stellen, maar markeren daarmee wel een verschil.

Het is juist dat terwijl er drie politieke hoofdstromingen in ons land zijn, wij veel meer dan drie politieke partijen kennen. Het is niet aan ons, maar aan de betrokken partijen zelf om uit te maken of zij zich tot een van die hoofdstromingen willen rekenen, en zo ja tot welke.

Wij ontkennen ten stelligste dat wij bij onze kritiek op de permanente aanwezigheid in de regering van eenzelfde partij (i.c. het CDA) van minachting voor het democratisch proces of van een „zure druiven” mentaliteit zouden hebben blijk gegeven. De Nederlandse kiezers hebben aan geen enkele partij een meerderheid in het parlement gegeven. Evenmin hebben zij uitgesproken dat één van de drie hoofdstromingen altijd in de regering moet zitten. Dat dit niettemin zo is wordt veroorzaakt door de twee anderen, die elkaar als natuurlijke tegenstanders zijn gaan zien. Daarom spreekt de commissie zich ervoor uit, dat de VVD zich in beginsel bereid toont tot samenwerking in een kabinet met elke democratische partij. Het spreekt vanzelf, dat verkiezingsprogramma's en de besprekingen die aan een kabinetsformatie vooraf plegen te gaan, uiteindelijk zullen bepalen tussen welke partijen voldoende overeenstemming kan worden bereikt om tot

samenwerking in een coalitie te kunnen komen. Het ging er ons om, bepaalde „prealabelen” te dien aanzien te vermijden. De opmerkingen van de commissie t a.v. het „maatschappelijk middenveld” en de corporatistische elementen in ons bestel moeten naar ons oordeel niet tot de conclusie leiden, dat wij dan maar moeten zorgen binnen zulk een bestel meer eigen macht te verwerven. Wij menen integendeel, dat het onze liberale plicht is voor onze eigen opvattingen te strijden en de gevaren van dit bestel aan de kaak te stellen.

Onze nota eindigt met een oproep aan onze partij om trouw te blijven aan ons gedachtengoed en tijden van tegenspoed te gebruiken om ons opnieuw te bezinnen op de beginselen die wij hebben hoog te houden. Wij zien dat niet als „peptalk” maar als een gerechtvaardigde aansporing onze interne strubbelingen te overwinnen en de handen ineen te slaan.

Uitspraak van de algemene vergadering:

De door de commissie bepleite en door de heer Bolkestein in zijn rede tot de vergadering bevestigde politieke koers van de VVD wordt door de algemene vergadering van harte ondersteund. Daarbij onderstreept de vergadering dat niet alleen program-vergelijking, maar ook en vooral het onderhandelingsproces met anderen de richtingen moet aangeven waarin coalitievorming moet worden gezocht.

Aldus kan de onafhankelijke positie van de VVD het beste tot haar recht komen.

Goedgekeurd door het hoofdbestuur van de VVD op 19 augustus 1991

Colofon

De commissie Hoofdlijnen (ook wel genoemd naar haar voorzitter, de commissie Nord) werd op 5 juli 1990 door de partijvoorzitter, dr L Ginjaar, geïnstalleerd, dit naar aanleiding van een amendement van de afdelingen Laren/Blaricum en Bussum waarvan de strekking door de 83ste algemene vergadering van 18 mei 1990 te Zwolle werd overgenomen

De commissie kreeg als taakopdracht mee „het opstellen van een nota op hoofdlijnen, bevattende een adequate, liberale beantwoording van inhoudelijke uitdagingen waar de VVD in de komende jaren voor komt te staan, die als handvat kan dienen voor verdere discussie binnen de partij en uitgangspunt zal zijn voor de opstelling van het verkiezingsprogramma 1994-1998 ”

De samenstelling van de commissie was als volgt

mr H R Nord te 's-Gravenhage, voorzitter, *ereid en oud-Europarlementarier*,
drs G M V van Aardenne te Dordrecht, *oud-vice-minister-president en oud-minister van Economische Zaken*,

mevr A van den Berg te 's-Gravenhage, *wethouder van financiën, cultuur en mediabeleid*,

mevr drs J E de Bruin-Scheepens te Heeze, *oud-ondervoorzitter van de Organisatie Vrouwen in de VVD en lid van de commissie Sociale Zaken*,

J J van Heukelum te Vries, *voorzitter van de kamercentrale Drenthe*,

mr F Korthals Altes te Rotterdam, *oud-partijvoorzitter en lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (onmiddels lid van de Eerste Kamer)*,

mevr mr J E S Larive te Brussel, *lid van het Europees Parlement*,

mr A Steinz te Laren, *voorzitter van de ondercentrale Gooi- en Vechtstreek en voorzitter van de afdeling Laren/Blaricum*,

mevr A L E C van der Stoep te Amsterdam, *voorzitter VVD-fractie Amsterdam en lid Emancipatieraad*,

J W Verbeek te Rotterdam, *lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal*,

H J L Vonhoff te Groningen, *Commissaris van de Koningin in de provincie Groningen*,

H J T Wilmer te 's-Gravenhage, *lid van de commissie Verkeer en Waterstaat Adviseur* dr K Groenveld te 's-Gravenhage, *directeur van de prof mr B M Teldersstichting*

Ambtelijk secretaris was de algemeen secretaris, W J A van den Berg

De nota hoofdlijnen „Ongebroken lijnen - een liberaal perspectief” werd op 12 januari inde partijraad in het Congres Evenementencentrum America te Apeldoorn, op 5 en 6 april 1991 in de buitengewone algemene vergadering in de Flint te Amersfoort en in de 44ste jaarlijkse algemene vergadering op 27 april 1991 behandeld De afdelingen en centrales werden in de gelegenheid gesteld (t/m 31 januari 1991) resoluties op de strekking per hoofdstuk in te dienen, die in de eerder genoemde algemene vergaderingen tot besluitvorming leidden

Het hoofdbestuur toetste in zijn vergadering van 5 november 1990 de nota aan de Beginselverklaring van de partij

Daarbij werd geconstateerd dat de nota „Ongebroken lijnen - een liberaal perspectief” spoorde met deze verklaring

Belangrijke adressen

Fractie van Liberaal-Democraten in het Europees Parlement:

afdeling voorlichting,
Bellhardstraat 97-113,
B 1040 Brussel,
tel 09-32-2-2346085

Tweede-Kamerfractie van de VVD:

bezoekadres. Binnenhof 1a, 's-Gravenhage
secretariaat Postbus 20018, 2500 EA 's-Gravenhage,
tel 070-3182211

Eerste-Kamerfractie van de VVD:

bezoekadres Binnenhof 21-23, 's-Gravenhage,
secretariaat Postbus 20017, 2500 EA 's-Gravenhage,
tel 070-3624571

In het Thorbeckehuis te 's-Gravenhage zijn gevestigd:

algemeen secretariaat van de VVD;
Haya van Somerenstichting,
partij-orgaan Vrijheid en Democratie,
Organisatie Vrouwen in de VVD,
Vereniging van Staten- en Raadsleden van de VVD,
D W Dettmeijerstichting
Bezoekadres Koninginnegracht 57, 's-Gravenhage
Postadres Postbus 30836, 2500 GV 's-Gravenhage
Telefoon 070-3613061, telefax 070-3608276

Groep Nederland van de Liberale Internationale:

secretariaat Jan van Goyenkade 19,
2311 BA Leiden,
tel 070-3615565(K)

JOVD:

secretariaat Pr Hendrikkade 104,
1011 AJ Amsterdam,
tel 020-6242000

Liberale Internationale:

1 Whitehall Place G L082, London SW 1A 2 HE,
tel 09-44-1-8395905/3311

ELD:

Bellardstraat 98-113,
B 1040 Brussel,
tel 09-32-2-2342111

**ER GAAN STEEDS MEER STEMMEN
OP VOOR HET LIBERALISME.**

VVD. DE ENIGE LIBERALE PARTIJ VAN NEDERLAND.

